

บทวิพากษ์ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุ เป็นผล: ข้อจำกัดในการสร้างคำอธิบาย ทางสังคมศาสตร์*

A Critique on Rational Choice Theory: Limitations on Explanations of Social Phenomenon

จักรี ไชยพิณีจ **

บทคัดย่อ

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลเป็นทฤษฎีที่มีคุณูปการอย่างมากต่อการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคลี่ให้เห็นถึงปัจจัยหลักของการตัดสินใจเลือกของตัวแสดง แต่ในทางปฏิบัติแล้วทฤษฎีดังกล่าวนี้ ยังมีข้อจำกัดที่สำคัญ อันได้แก่ ระดับการวิเคราะห์ซึ่งจำเพาะเจาะจงเพียงตัวแสดงรายย่อย ความเป็นทางการของตัวทฤษฎีที่มีเงื่อนไขมากมาย ปัญหาในด้านการคำนึงถึงบรรทัดฐานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์เพียงลำพัง การขาดข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อทดสอบทฤษฎี ตลอดจนการละเลยอัตลักษณ์ของตัวแสดงที่มากกว่าผลประโยชน์ในการตัดสินใจ ข้อจำกัดเหล่านี้ก่อให้เกิดคำถามถึงการนำทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผลมาใช้ในการอธิบาย

* ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. อนุสรณ์ ลิ้มมณี และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ศุภมิตร ปิติพัฒน์ สำหรับความกรุณาในการให้คำแนะนำและจุดประกายความคิดผู้เขียนในบทความชิ้นนี้

** ดร. จักรี ไชยพิณีจ อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์ที่มีความสลับซับซ้อน ผลที่ตามมาคือ ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่ได้อิทธิพลจากทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผล อาทิ ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่เชิงสถาบันของ โรเบิร์ต โคเฮน ทฤษฎีการข่มขู่ยับยั้ง ของสายอาชญาวิทยา และทฤษฎีทางเลือกสาธารณะของ วินเซนต์ ออสตรอม และ เอลินอร์ ออสตรอม ย่อมมีข้อจำกัดในการสร้างคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์เช่นเดียวกัน

คำสำคัญ: ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นทางการเป็นเหตุเป็นผล, ปฏิฐานนิยม, ทฤษฎีเกม, จอห์น เอลสเตอร์

Abstract

Rational Choice Theory has been theoretically beneficial on explaining a social phenomenon, particularly in unveiling logic behind preferences of agency. In practically, Rational Choice Theory, nevertheless, has some critical limitations; those are, level of analysis narrowly focusing on methodological individualism, formalization of theory itself containing excessive conditions, problem on normative concern based solely on pre-given interests, lack of empirical data for testing theory, and abandonment on agency's identity probably prevailing pre-given interests. These limitations have raised some questions on applying Rational Choice Theory to effectively explain a complex social phenomenon. Because of this, those theories influenced by Rational Choice Theory: such as, Robert Koehane's Neoliberal Institutionalism; Deterrence Theory in Criminology, and Vincent Ostrom and Elinor Ostrom's Public Choice Theory, would definitely embark on analogous limitations.

Keywords : Rational Choice Theory, Positivism, Game Theory, Jon Elster

บทนำ

ทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Rational Choice Theory: RCT) เป็นทฤษฎีที่มีอิทธิพลอย่างมากในวงวิชาการ และเป็นพื้นฐานแนวคิดที่มีความสำคัญต่อทฤษฎีของทฤษฎีสังคมศาสตร์ ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ทฤษฎีรัฐประศาสนศาสตร์ รวมถึงทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์การเมืองจำนวนมาก ด้วยสมมติฐานเกี่ยวกับตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์อันเป็นเรื่องง่ายต่อการเข้าใจ และสามารถปรับใช้ได้กับตัวแสดงในทุกสภาพสังคม ทำให้ทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุมีผลเป็นทฤษฎี ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในทางสังคมศาสตร์แล้ว ทฤษฎีดังกล่าวนี้เป็นทฤษฎีเดียวที่ทำให้สถานะของทฤษฎีสังคมศาสตร์ใกล้เคียงกับความเป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด ในประเด็นนี้ บูเอโน เดอ เมสกีตา และ เจ มอร์โรว์ (Mesquita and Morrow, 1999, pp. 56-73) และ โรเบิร์ต พาวเวล (Powell, 1999, pp. 96-106, cited in MacDonald, 2003, p. 554) กล่าวว่า RCT ควรเป็นทฤษฎีที่นักวิจัยทุกสาขาวิชาควรนำไปปรับใช้ เนื่องจากเป็นทฤษฎีที่มีศักยภาพเพียงพอในการสร้างสมมติฐานที่ชัดเจนทดสอบได้ และนิรนัยไปสู่ข้อเสนอลอื่น ๆ ได้ (Deductively Sound) อย่างไรก็ตาม แม้ว่า RCT ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางในวงวิชาการ แต่ข้อถกเถียงต่อในเชิงทฤษฎีที่มีต่อ RCT ได้เกิดขึ้นและดำเนินมาอย่างต่อเนื่อง นักวิชาการบางท่าน เช่น พอล แมคโดนัลด์ (MacDonald, 2003, p. 551) ได้โต้แย้งว่า RCT เป็นทฤษฎีที่ยังขาดความรอบด้าน ชัดแจ้งในตัวเอง และไม่น่าดึงดูดหรืองานของ สตีเฟน วอลต์¹ ที่ชี้ให้เห็นว่า RCT เป็นทฤษฎีที่ขาดความต่อเนื่อง แม่นยำ และไม่มีข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อทดสอบทฤษฎีอย่างเพียงพอ เป็นต้น

ข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นเหล่านี้ ได้จุดประกายให้บทความชิ้นนี้ต้องการย้อนสำรวจถึงข้อจำกัดของ RCT ในฐานะทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลาย และมีคุณูปการต่อวงการสังคมศาสตร์อย่างมาก สมมติฐานที่สำคัญ คือ

“แม้ว่าทฤษฎีทางเลือกอย่างมีเหตุมีผลได้มีคุณูปการอย่างมากต่อวงวิชาการในทางสังคมศาสตร์ แต่ในทางปฏิบัติแล้วทฤษฎีนี้ ยังคงมีข้อจำกัดเป็นจำนวนมาก

¹ โปรดดู Walt, Stephen M. (1999). “Rigor or Rigor Mortis ? : Ratioanl Choice and Security Studies”. In *International Security*. 4(Spring 1999), pp. 5-48.

ที่ไม่ครอบคลุมต่อการสร้างคำอธิบายในปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์ที่มีความสลับซับซ้อน ผลจากข้อจำกัดนี้ส่งผลให้ทฤษฎีที่มีพื้นฐานมาจากทฤษฎีทางเลือกอย่างมีเหตุมีผลย่อมมีข้อจำกัดในการสร้างคำอธิบายเช่นเดียวกัน”

บทความชิ้นนี้ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ หนึ่ง ภาพรวมของทฤษฎี RCT และคุณูปการต่อการศึกษาสังคมศาสตร์ สอง การวิพากษ์ทฤษฎี RCT โดยการสำรวจถึงข้อจำกัดในเชิงทฤษฎี RCT เอง และ สาม การวิเคราะห์ถึงข้อจำกัดของทฤษฎีอื่น ๆ ที่ได้รับอิทธิพลจาก RCT โดยหยิบยกทฤษฎีเสรีนิยมใหม่เชิงสถาบัน (Neoliberal Institutionalism) ของโรเบิร์ต โคเฮน ทฤษฎีการข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence Theory) ของสายอาชญวิทยา และทฤษฎีทางเลือกสาธารณะ (Public Choice) ของ วินเซนต์ ออสโตรอม และ เอลินอร์ ออสโตรอม มาเป็นกรณีศึกษาในการวิเคราะห์

ภาพรวมของทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุมีผลและคุณูปการต่อการศึกษาสังคมศาสตร์

สำหรับทฤษฎี RCT สมมติฐานพื้นฐานที่สำคัญเกี่ยวกับตัวแสดงคือ การที่ตัวแสดงทุกตัวเป็นตัวแสดงที่รู้ถึงทางเลือกทุก ๆ ทางที่มีอยู่ (Preferences) รู้ถึงข้อจำกัดในทางเลือกนั้น ๆ (Constraints) รู้ถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นในการเลือกทางเลือกแต่ละทาง (Outcomes) และรู้ถึงข้อมูลนำไปสู่การจัดลำดับความสำคัญของทางเลือกที่มีอยู่ได้ (Preference Ordering) ในส่วนของการจัดลำดับทางเลือกที่มีอยู่นั้น จอห์น เอลสเตอร์ (Jon Elster) ได้เสนอว่าตัวแสดงแต่ละตัวอาจใช้วิธีการแปลงทางเลือกที่มีอยู่ให้เป็นตัวเลขในเชิงคณิตศาสตร์ โดยทางเลือกที่ให้อรรถประโยชน์ (Utility) สูงสุดย่อมมีตัวเลขสูงที่สุด ดังนั้น ตัวแสดงที่มีเหตุมีผล (Rational Actor) ย่อมสามารถตัดสินใจในการเลือกทางเลือกนั้น ๆ ได้อย่างเหมาะสม ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้เรียกว่า “ฟังก์ชันอรรถประโยชน์” (The Utility Function) (Elster, 1991, p. 23)

ในแง่นี้ มนุษย์ในฐานะตัวแสดงที่มีเหตุมีผล จึงทำทุกวิถีทางเพื่อสนองตอบความต้องการของตนเองตามหลักเศรษฐศาสตร์ โดยที่งานของ แกรี่ เบคเกอร์

² ไปรดดู Becker, G. (1986). "The Economic Approach to Human Behavior". In Jon Elster (ed.), *Rational Choice*. Oxford: Basil Blackwell.

ได้มุ่งเน้นการใช้แนวทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (An Economic Approach) มาทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ในบริบทและสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ เบคเกอร์ ยังได้ชี้ให้เห็นว่าตัวแสดงในระดับต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นระดับปัจเจกบุคคล ระดับองค์การ หรือระดับรัฐ ล้วนสามารถอธิบายได้ด้วยแนวทางเศรษฐศาสตร์ทั้งสิ้น (Becker, 1986, pp. 109-110; p. 119)

ในทำนองเดียวกัน วินเซนต์ ออสโตรอม และ เอลินอร์ ออสโตรอม (Ostrom and Ostrom, 1971, p. 203) ในบทความ "Public Choice: A Different Approach to the Study of Public Administration" (1971) ได้สรุปถึงพฤติกรรมของปัจเจกที่มีเหตุมีผลไว้ 4 ประการ อันประกอบไปด้วย

- (1) มนุษย์ทุกคนคำนึงถึงผลประโยชน์ตัวเองเป็นหลัก (Self-Interest) และมนุษย์แต่ละคนก็มีความต้องการที่แตกต่างกันไปและไม่เหมือนกัน
- (2) มนุษย์มีเหตุมีผลในการตัดสินใจ (Rational) รู้ในทางเลือกทุก ๆ ทาง และสามารถเรียงลำดับความชอบที่มีต่อทางเลือก เพื่อเลือกทางที่ดีที่สุดให้แก่ตนเองได้
- (3) มนุษย์จะเลือกทางเลือกที่ให้ประโยชน์แก่ตนมากที่สุด (Maximizing Strategies) โดยที่แต่ละคนจะพิจารณาจากทางเลือกที่มีอยู่
- และ (4) มนุษย์จำเป็นต้องใช้ข้อมูลข่าวสารอย่างเพียงพอในการเลือกทางเลือกในข้างต้น

ในขณะเดียวกันงานของ ดันแคน สไนเดล (Duncan Snidel) ได้นิยาม RCT ไว้ค่อนข้างน่าฟังว่า เป็นทฤษฎีที่ใช้อธิบายผลลัพธ์ของพฤติกรรมของตัวแสดงทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับกลุ่ม หรือระดับสังคม ในการแสวงหาผลลัพธ์สูงสุดภายใต้ข้อจำกัดที่มีอยู่ (Individual Goal-Seeking Under Constraints) ทั้งนี้มีเงื่อนไขอยู่ว่า ตัวแสดงต่าง ๆ ต้องมีเป้าหมายที่ต้องการไปให้ถึงและมีความสามารถในการดำเนินการตามความต้องการภายใต้ข้อจำกัดบางอย่าง เช่น ข้อจำกัดเทคนิค ข้อจำกัดเชิงสถาบัน รวมถึงข้อจำกัดเชิงผลลัพธ์จากการตัดสินใจของตัวแสดงตัวอื่น ๆ (Snidel, 2002, pp. 74-75)

ตามที่กล่าวมานี้ ทฤษฎี RCT สามารถให้คำตอบเกี่ยวกับพฤติกรรมของตัวแสดงต่าง ๆ ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ หรือเศรษฐศาสตร์

และสามารถยกระดับศาสตร์ทางสังคมศาสตร์ให้มีความเป็นวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม เมื่อทำความเข้าใจอย่างเจาะลึก RCT เป็นทฤษฎีที่ประกอบด้วยส่วนที่เป็นทั้งองค์ทฤษฎีเชิงปทัสสถาน (Normative Theory) และที่มีไม่ใช่เชิงปทัสสถาน (Non-Normative Theory) ควบคู่กันไป ไม่ใช่เพียงส่วนหลังเพียงส่วนเดียว ตามความเข้าใจของคนทั่วไป ในประเด็นนี้ เอลสเตอร์ได้เสนอไว้อย่างชัดเจนว่า ทฤษฎี RCT เป็นทฤษฎีที่มีมิติเชิงปทัสสถาน และยังสามารถนำไปสู่การสร้างอรรถาธิบายว่า ตัวแสดงหนึ่ง ๆ (Agents) ควรทำอย่างไร เพื่อให้ได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่ต้องการ (ไม่ใช่บอกว่าเป้าหมายควรจะเป็นอย่างไร) (Elster, 1986, p. 1) โดยที่การกระทำของตัวแสดงหนึ่ง ๆ นั้น มักขึ้นอยู่กับความต้องการ (Desires) และความเชื่อ (Beliefs) ของตัวแสดงนั้น ๆ ในการให้เหตุผลว่าการกระทำของตัวแสดงนั้น ๆ มีความสมเหตุสมผล (Elster, 1992, pp. 3-4; Elster, 1991, pp. 30-31)

ในประเด็นเดียวกันนี้ จอห์น ฮาร์ซานยี (John C. Harsanyi) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของ RCT ว่ามีทั้งส่วนที่เป็นปทัสสถานและมีไม่ใช่ปทัสสถานผสมอยู่ด้วยกัน โดย RCT เป็นทฤษฎีที่มุ่งหาวิธีการ (Means) ที่นำไปสู่ผลลัพธ์ (End) ที่ตัวแสดงต้องการ ดังนั้น RCT จึงต้องตอบคำถามว่า ตัวแสดงนั้น ๆ ควรทำอย่างไร (What should we do ?) เพื่อให้ได้มาซึ่งเป้าหมายที่พึงประสงค์อันเป็นมิติเชิงปทัสสถาน ในขณะที่ RCT ก็มีมิติของส่วนที่มีไม่ใช่ปทัสสถานตามลักษณะของปรัชญาสังคมศาสตร์ในสำนักปฏิฐานนิยม (Positivism) ที่มุ่งพัฒนาตัวทฤษฎีเพื่อการอธิบาย (For Explanation) การทำนาย (For Prediction) และการพรรณนา (For Description) พฤติกรรมของมนุษย์ (Harsanyi, 1986, p. 83) เช่นเดียวกันงานของสไนเดล ผลลัพธ์ที่ตัวแสดงหนึ่ง ๆ ต้องการไม่จำเป็นต้องเป็นผลประโยชน์ในเชิงวัตถุเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงผลลัพธ์ในเชิงปทัสสถาน และ/หรือเชิงอุดมการณ์ (Ideational) ด้วย (Snidel, 2002, p. 75) ด้วย อย่างไรก็ตาม ความต้องการนี้ยังตั้งอยู่บนพื้นฐานของการคำนวณผลลัพธ์ ข้อจำกัด และทางเลือกตามแนวทางของสำนักปฏิฐานนิยมอยู่

ภายใต้โครงสร้างข้างต้นนี้ งานของฮาร์ซานยีเสนอว่า RCT ประกอบด้วยเสาหลัก 3 เสา (Harsanyi, 1986, pp. 88-90) อันประกอบไปด้วย

- (1) เสาหลักที่หนึ่ง “ทฤษฎีอรรถประโยชน์” (Utility Theory) ในการอธิบาย

ถึงพฤติกรรมที่มีเหตุมีผลของมนุษย์ภายใต้สภาวะแห่งความแน่นอน (Certainty) สภาวะแห่งความเสี่ยง (Risk) และสภาวะแห่งความไม่แน่นอน (Uncertainty) ว่า พวกเขามีการกระทำอย่างไร เพื่อให้ได้มาซึ่งอรรถประโยชน์สูงสุด (Utility Maximization) หรือเพียงสูงสุดตามที่คาดหวังไว้ (Expected-Utility Maximization)

(2) เสาหลักที่สอง “ทฤษฎีเกม” (Game Theory) ในการอธิบายถึงพฤติกรรมที่มีเหตุมีผลของปัจเจกบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป เพื่อดูว่าตัวแสดงแต่ละตัวตัดสินใจเลือกที่จะแสวงหาอรรถประโยชน์สูงสุดอย่างไร โดยที่พฤติกรรมของตัวแสดงแต่ละตัวอาจมีความเหมือนหรือต่างกันได้ และผลของทางเลือกนั้นส่งผลต่อผลลัพธ์ที่แตกต่างกันออกไป สำหรับประเภทของทฤษฎีเกมนี้ เอลสเตอร์ได้แบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก คือ (1) ทฤษฎีเกมแบบที่ไม่มีความร่วมมือ (Non-Cooperative Game Theory) และ (2) ทฤษฎีเกมแบบที่มีความร่วมมือ (Cooperative Game Theory)

และ (3) เสาหลักที่สาม “จริยธรรม” (Ethics) เป็นเรื่องของ การพิจารณาถึงคุณธรรมของตัวแสดงที่ตั้งอยู่บนความยุติธรรม แต่ยังคงเป็นหลักคุณธรรมที่เป็นไปเพื่อการรักษาระดับของอรรถประโยชน์สูงสุดที่ตัวแสดงนั้น ๆ จะได้รับให้คงอยู่ต่อไป โดยอาจเป็นผลประโยชน์ที่ปัจเจกทำเพื่อการรักษาประโยชน์ของส่วนรวมเพื่อรักษาประโยชน์ส่วนตนก็ได้

ทั้งนี้ ในส่วนของทฤษฎีอรรถประโยชน์ที่อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ภายใต้สภาวะแห่งความแน่นอน (Certainty) สภาวะแห่งความเสี่ยง (Risk) และสภาวะแห่งความไม่แน่นอน (Uncertainty) นั้น งานของ วินเซนต์ ออสโตรม และ เอลินอร์ ออสโตรม ได้อธิบายไว้ว่า ภายใต้เงื่อนไขของสมมติฐานเกี่ยวกับมนุษย์ที่เรียกว่า “มนุษย์ในฐานะผู้ทำการตัดสินใจ” (Man as the decision maker) นี้ ย่อมนำไปสู่สถานการณ์ 3 รูปแบบ เกี่ยวกับทางเลือกของปัจเจกบุคคล (Ostrom and Ostrom, 1971, pp. 205) อันได้แก่

(1) สถานการณ์แห่งความแน่นอน (Certainty) อันจะเกิดขึ้นเมื่อแต่ละปัจเจกบุคคลรู้ถึงทางเลือกทุกทางที่มีอยู่ และรู้ว่าแต่ละทางเลือกจะนำไปสู่ผลลัพธ์อย่างไร พลวัตนี้ทำให้ปัจเจกบุคคลนั้น ๆ สามารถจัดลำดับทางเลือกของตนได้อย่างเหมาะสม

(2) สถานการณ์แห่งความเสี่ยง (Risk) อันจะเกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลรู้ในทางเลือกทุก ๆ ทาง แต่ทว่าในแต่ละทางเลือกที่มีอยู่นั้น กลับนำไปสู่ผลลัพธ์ได้หลายทาง ดังนั้น ปัจเจกบุคคลจึงต้องชั่งน้ำหนักว่า ทางเลือกที่มีอยู่ทางใดมีความเป็นไปได้มากที่สุด ในระยะยาวปัจเจกบุคคลจึงอาจต้องมีการตัดสินใจหลายครั้งเพื่อให้ผลได้จากทางเลือกที่เลือกนั้นมีความเป็นไปได้มากที่สุด

และ (3) สถานการณ์แห่งความไม่แน่นอน (Uncertainty) อันจะเกิดขึ้นเมื่อปัจเจกบุคคลรู้ถึงทางเลือกทุก ๆ ทางที่มีอยู่ แต่ไม่รู้ว่าจะแต่ละทางเลือกจะนำไปสู่ผลลัพธ์อย่างไร ดังนั้น ปัจเจกบุคคลจึงอาจต้องเลือกทางเลือกไว้หลายทางเพื่อลดโอกาสของความไม่แน่นอนให้ลดลง

ภายใต้สถานการณ์ต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานี้ การตัดสินใจของตัวแสดงตาม RCT จึงอาจแบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ (1) ตัวแสดงตัดสินใจภายใต้ตลาดแข่งขันแบบสมบูรณ์ ทุกฝ่ายต่างมีโอกาสในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารเท่า ๆ กัน ซึ่งทำให้การตัดสินใจของตัวแสดงนั้น ๆ ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยรวม ในขณะที่ (2) ประเภทที่สอง ซึ่งพบได้บ่อยครั้งกว่าโดยเฉพาะใน Game Theory ว่าภายใต้ “ทางเลือกที่มียุทธศาสตร์” (Strategic-Choice) ตัวแสดงหนึ่ง ๆ มิได้เป็นผู้กำหนดผลลัพธ์โดยลำพัง แต่การตัดสินใจของตัวแสดงหนึ่งยังขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของตัวแสดงอื่น ๆ ในระบบว่าจะกลายมาเป็นโอกาสและข้อจำกัดให้แก่ทางเลือกของเราอย่างไร (Lake and Powell, 1999, p. 3)

สถานการณ์เช่นนี้ เอลสเตอร์เรียกว่า “สภาวะลูกโซ่” (Interdependencies) อันเป็นสภาวะที่มีผลต่อทางเลือกและการตัดสินใจของตัวแสดงต่าง ๆ โดยอาจเกิดขึ้นได้ 3 ลักษณะ (Elster, 1986, p. 7) ได้แก่

(1) รางวัลที่ตัวแสดงหนึ่ง ๆ จะได้รับขึ้นกับรางวัลที่ตัวแสดงอื่น ๆ จะได้รับด้วย (The reward of each depends on the rewards of all) กล่าวคือ หากตัวแสดง ก. เป็นตัวแสดงที่มีความ “ซื่อจ๋า” แม้ว่า ก. จะได้รับรางวัลจำนวนมหาศาลแต่ก็ยังไม่มีความพอใจ ถ้าพบว่าตัวแสดง ข. และ ค. ได้รางวัลเท่ากับหรือเกือบเท่ากับตนเอง ดังนั้น ตัวแสดง ก. ก็จะไม่พอใจในรางวัลที่ตนมีอยู่และหาทางให้ได้มาซึ่งรางวัลที่มากยิ่งขึ้นต่อไป

(2) รางวัลที่ตัวแสดงหนึ่ง ๆ จะได้รับขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของตัวแสดงอื่น ๆ ด้วย (The reward of each depends on the choice of all)

และ (3) การตัดสินใจของตัวแสดงหนึ่ง ๆ ยังขึ้นอยู่กับว่าตัวแสดงอื่น ๆ จะตัดสินใจอย่างไรด้วย (The choice of each depends on the choice of all) กล่าวคือ การแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดที่แท้จริงของตัวแสดง ก. อาจไม่สามารถทำได้เมื่อตัวแสดง ข. ได้เลือกตัดสินใจที่กลายมาเป็นข้อจำกัดของตัวแสดง ก. ทำให้ตัวแสดง ก. ต้องหาทางเลือกใหม่ที่ได้รรถประโยชน์สูงสุดภายใต้ข้อจำกัดที่เกิดขึ้น (Snidel, 2002, p. 75)

ทั้งหมดนี้ จะเป็นไปตามทฤษฎีได้ก็ต่อเมื่อได้มีเงื่อนไข 3 ประการ ได้แก่

(1) ความต้องการที่มีเหตุมีผล (Rational Desire) ในการต้องมีทางเลือกที่เหมาะสมรองรับ (An Optimal Property) กล่าวคือ แม้ว่าตัวแสดงจะมีความต้องการให้ได้มาซึ่งเป้าหมายที่ต้องการเพียงใดแต่หากเป็นเป้าหมายที่ไม่มีอยู่จริง ความต้องการดังกล่าวย่อมเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุสมผล (Irrational) ไป (2) ตัวแสดงหนึ่ง ๆ ต้องสามารถกำหนดความต้องการของตนเองได้อย่างอิสระ และมีความตระหนักรู้ในทางเลือกนั้น (Freely and Consciously Willed) และ (3) ตัวแสดงต้องมีความตั้งใจ (Will) ที่จะกระทำการตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผล

ในแง่ของคุณูปการ RCT เป็นทฤษฎีในสำนักปฏิฐานนิยมที่ต้องการสร้างคำอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างแม่นยำ ตัวอย่างที่สำคัญเช่น สำหรับนักวิชาการในกลุ่มที่เชื่อมั่นในความเป็นประจักษ์นิยม (Instrumental-Empiricism) แล้ว³ ทฤษฎี RCT สามารถตอบสนองของความต้องการในการสร้างสมมติฐานเพื่อใช้อธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ และดูเหมือนว่าจะเป็นเพียงทฤษฎีเดียวที่มีความชัดเจน (Clear) มีความชัดเจนในตัวเอง (Parsimony) มีความเป็นเอกภาพ (Deductively Coherent) และสามารถสร้างเป็นสมมติฐานที่ใช้อธิบายได้อย่างสากล (Generalizable Hypotheses) มากที่สุด (MacDonald, 2003, p. 551)

³ ตัวอย่างนักวิชาการในกลุ่มนี้ เช่น คาร์ล เฮมเปิล (Carl G. Hempel) เอิร์นเนส นาเจล (Ernest Nagel) ลูดวิก ฟอน ไมเซส (Ludwig von Mises) อเล็กซานเดอร์ โรเซนเบิร์ก (Alexander Rosenberg) คาร์ล ปอปเปอร์ (Karl Popper) ปีแอร์ ดูว์แรม (Pierre Duhem) หรือจอห์น วอลรอลล์ (John Worrall) เป็นต้น

สำหรับปรัชญาสำนักปฏิฐานนิยมแล้ว ความพยายามของ RCT ในการพัฒนาทฤษฎีให้มีลักษณะเป็น “ทฤษฎีสากล” (General Theory) ย่อมทำให้ผู้ศึกษาสามารถคาดคะเนได้ถึงทางเลือกของตัวแสดงต่าง ๆ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและในระดับรัฐได้ ปรากฏการณ์เช่นนี้ เจฟฟรีย์ ฟลายเดน (Jeffrey A. Frieden) เรียกว่าเป็นการ “เปิดกล่อง” (Open the box) ที่มาช่วยคลี่สถานการณ์ในการทำให้สามารถเข้าใจได้ว่า ตัวแสดงต่าง ๆ มีวิธีการหรือทางเลือกใดบ้างในการไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ (Frieden, 1999, p. 43)

ถึงแม้ว่าในโลกแห่งความเป็นจริงแล้ว ไม่มีผู้ใดที่สามารถเข้าใจตัวแสดงอื่น ๆ ได้ หากไม่สามารถอนุมานหรือทำนายได้ว่า ตัวแสดงนั้น ๆ มีแนวโน้มในการตัดสินใจอย่างไรภายใต้ทางเลือกที่มีข้อจำกัด แม้ว่าผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับ RCT อาจให้เหตุผลแบบสุดโต่ง (Radical) ว่าบางครั้งคน ตัวแสดงต่าง ๆ ไม่ได้คำนวณถึงการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดตลอดเวลา แต่ในทางทฤษฎีแล้ว RCT เป็นทฤษฎีที่มีความยืดหยุ่นและครอบคลุมในหลายประเด็น โดยไม่ได้ยึดติดกับเรื่องของคณิตศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ หรือวัตถุนิยมเสมอไป (Snidel, 2002, p. 75) อย่างไรก็ตาม ผู้ศึกษาโดยทั่วไปมักยอมรับว่า การสร้างคำอธิบายของ RCT เป็นไปอย่างมีข้อจำกัดซึ่งไม่มีทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งสามารถอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีความสลับซับซ้อนได้แบบสมบูรณ์

ทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุมีผลกับการวิพากษ์ (1): ข้อจำกัดในเชิงทฤษฎี

จากหัวข้อที่ผ่านมา ทฤษฎี RCT ได้มีคุณูปการอย่างมากในการยกระดับสถานะของทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ให้มีสถานะที่ใกล้เคียงกับความเป็นวิทยาศาสตร์มากที่สุด แต่ในเชิงทฤษฎีเอง การใช้ RCT ยังคงมีข้อจำกัดบางประการอย่างน้อยที่สุด 5 ประเด็นที่สำคัญ อันประกอบไปด้วย (1) ระดับการวิเคราะห์ซึ่งจำเพาะเจาะจงเพียงตัวแสดงรายย่อย (2) ความเป็นทางการของตัวทฤษฎีที่มีเงื่อนไขมากมาย (3) ปัญหาในด้านการคำนึงถึงบรรทัดฐานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์เพียงลำพัง (4) การขาดข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อทดสอบทฤษฎี และ (5) การละเลยอัตลักษณ์ของตัวแสดงที่มากกว่าผลประโยชน์ในการตัดสินใจ

ประเด็นแรก ทฤษฎี RCT เป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นที่ระดับการวิเคราะห์ในระดับตัวแสดงรายย่อย และอาศัยระดับการวิเคราะห์ในระดับปัจเจกบุคคล ขยายไปสู่การอธิบายตัวแสดงในระดับกลุ่ม สังคม หรือรัฐ

การใช้ RCT ในฐานะทฤษฎีที่ใช้อธิบายตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคล (Methodological Individualism) ไปอธิบายปรากฏการณ์หรือตัวแสดงในระดับกลุ่ม (Collective) ก่อให้เกิดคำถามบางประการถึงความครอบคลุมของคำอธิบายที่มีต่อความสลับซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์

สำหรับตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลแล้ว มนุษย์ทุกคนที่มีเหตุมีผล (Rational Actor) ย่อมสามารถในการระบุความต้องการ ความเชื่อ และการกระทำที่จะสามารถบ่งบอกได้ถึงความเป็นตัวตนของตัวแสดงนั้นในเชิงต้นทุนและกำไร (Cost and Benefit) ได้⁴ แต่สำหรับตัวแสดงในระดับกลุ่มแล้ว เอลสเตอร์เห็นว่า มันไม่มีสิ่งที่เป็นความต้องการร่วม (Collective Desires) หรือความเชื่อร่วมกัน (Collective Beliefs) ของคนในสังคม (Elster, 1986, p. 7) เนื่องจากมันไม่ใช่สิ่งทั่วไป (Not in general the case) ที่ทุก ๆ ตัวแสดงรายย่อยในสังคมจะมารู้และมีความต้องการที่ตรงกันได้ (Arrow, 1963, cited in Elster, 1986, p. 3) ประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นนี้ จึงนำไปสู่การตั้งคำถามในเชิงทฤษฎีอย่างน้อยที่สุด 3 ประการ คือ

คำถามแรก มีความจำเป็นมากน้อยเพียงใดที่การตัดสินใจของรัฐหนึ่ง ๆ จะตั้งอยู่บนฐานคิดของทฤษฎี RCT และการอธิบายพฤติกรรมหรือนโยบายของรัฐด้วยมุมมองของทฤษฎี RCT สามารถคลี่ให้เห็นถึงกระบวนการตัดสินใจดังกล่าวได้ครบถ้วนมากน้อยเพียงใด

ในความเป็นจริงแล้ว การพิจารณานโยบายหรือพฤติกรรมของรัฐหนึ่ง ๆ ด้วยทฤษฎี RCT สามารถทำให้เห็นภาพที่น่าสนใจได้ในระดับหนึ่ง แต่มุมมองเช่นนี้เป็นการทำให้รัฐกลายเป็นตัวแสดงเดี่ยว (Unitary Actor) ที่อาจจะเลเยการตั้งคำถาม (Problematize) ถึงมิติภายในรัฐที่อาจส่งผลกระทบต่อออกมา

⁴ พฤติกรรมของตัวแสดงเช่นนี้ ต่างจากทฤษฎีสำนักคอนสตรัคติวิซึม (Constructivism) ที่ความเป็นตัวตนของตัวแสดง (Identity) มีอิทธิพลในการกำหนดความต้องการ ความเชื่อ และการกระทำของตัวแสดงนั้น ๆ

ตัวอย่างที่สำคัญ ได้แก่ งานของสตีฟ เยติฟ (Steve A. Yetiv) ที่ชี้ให้เห็นว่าการพิจารณารัฐผ่านมุมมองของทฤษฎี RCT อาจทำให้คำอธิบายขาดความครบถ้วนเนื่องจากในโลกแห่งความเป็นจริง ปრაกฏการณ์มีความสลับซับซ้อนเกินกว่าที่ผู้ศึกษาสามารถมองรัฐเป็นเพียงตัวแสดงเดี่ยว โดยไม่ตั้งคำถามกับสิ่งที่อยู่ภายในรัฐได้⁵

ด้วยเหตุนี้ พฤติกรรมของรัฐหนึ่ง ๆ ที่ดูเหมือนมีเหตุมีผลในการมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดให้แก่ตนเองตามมุมมองของ RCT แต่การอธิบายปรากฏการณ์ในมุมมองของ RCT โดยลำพัง ไม่สามารถทำให้เข้าใจได้ว่า เพราะเหตุใดรัฐ ๆ หนึ่งต้องมีพฤติกรรมเช่นนั้น ตัวอย่างเช่น ความพยายามในการลงนามเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคี (Bilateral Free Trade Agreement) ของสหรัฐฯ มุ่งเน้นให้ประเทศคู่ภาคียอมรับในมาตรฐานฐานทรัพย์สินทางปัญญาเดียวกับของสหรัฐฯ ในมุมมองของทฤษฎี RCT ผู้ศึกษาอาจได้คำอธิบายเพียงว่า รัฐบาลสหรัฐฯ มีพฤติกรรมของการตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผลในการรักษาลบประโยชน์ทางทรัพย์สินทางปัญญา แต่คำอธิบายนี้ย่อมไม่สามารถทำให้ผู้ศึกษาเห็นภาพว่า เบื้องหลังการเจรจาเขตการค้าเสรีที่มีเรื่องของทรัพย์สินทางปัญญา อาจเป็นเพราะกลุ่มผู้กำหนดนโยบายถูกกดดันจากกลุ่มบรรษัทข้ามชาติผ่านสำนักงานผู้แทนการค้าสหรัฐฯ (Office of US Trade Representative) เป็นต้น⁶

ดังนั้น การใช้ทฤษฎี RCT ในวิเคราะห์ตัวแสดงในระดับรัฐเพียงอย่างเดียว อาจไม่เพียงพอ และทำให้ผู้ศึกษาจำเป็นต้องใช้ทฤษฎีอื่นควบคู่กันไป หรืออาจกำหนดให้ชัดเจนไปว่าจะใช้ RCT กับตัวแสดงภายในรัฐ แต่การทำเช่นนั้นย่อมทำให้ผู้ศึกษาลับเข้าสู่กรอบเดิม นั่นคือ การวิเคราะห์พฤติกรรมตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลเพียงอย่างเดียว จากประเด็นดังกล่าวนี้ ทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศจำนวนมาก โดยเฉพาะทฤษฎีที่เป็นกลุ่ม “นีโอ-” มักใช้ทฤษฎี RCT เป็นฐาน (Snidel, 2002, p. 75) โดยไม่ตั้งคำถามกับตัวแสดงที่เป็น “รัฐ” มุมมอง

⁵ โปรดดู Yetiv, Steve A. (2004). *Explaining Foreign Policy: U.S. Decision-Making and the Persian Gulf War*. Baltimore: John Hopkins University Press.

⁶ โปรดดู Chaipinit, C. and Vira Somboon. (2011). “Human Security in Intellectual Property Rights: A Case Study of Thailand’s Patent Policy”. In *Journal of Politics, Administrations, and Law*. 3 (2) May-August, pp. 47-95.

เช่นนี้อาจทำให้ตัวทฤษฎีขาดมิติในเชิงปฏิสัมพันธ์หรือมิติในเชิงโครงสร้าง เป็นต้น

คำถามที่สอง เพราะเหตุใดตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลจึงต้องยอมเข้าร่วมกับตัวแสดงอื่น ๆ เป็นกลุ่ม ทั้งที่การไม่เข้าร่วมกลุ่มอาจทำให้ตัวแสดงนั้น ๆ ได้รับประโยชน์จากการเป็นกาฝาก (Free-Rider) ในฐานะปัจเจกบุคคลได้มากกว่า

ในประเด็นนี้ ทฤษฎี RCT ได้รวมเอาคำอธิบายในระดับกลุ่มเข้าเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีด้วยการลดระดับคำอธิบาย (Reducible) ว่า ตัวแสดงในระดับกลุ่มก็มีพฤติกรรมไม่ต่างจากตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคล จุดเน้นสำคัญของ RCT ได้แก่ การสร้างคำอธิบายว่า การดำรงอยู่ของ “สถาบัน” ย่อมทำให้ผลลัพธ์จากการตัดสินใจของตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลออกมาเหมาะสมมากที่สุด (Optimal) ในทำนองเดียวกัน มงคอว์ ไรลเซน (Mancur Olsen) ได้ให้ข้อเสนอที่น่าสนใจว่า หากสถาบันนั้นรับประกันผลประโยชน์ของสมาชิกในลักษณะของ “กลุ่มปิด” (Closed Shop) ว่าผู้ที่เป็นสมาชิกของสถาบันเท่านั้นจึงจะได้รับประโยชน์ ก็ย่อมทำให้ปัจเจกยอมเข้าร่วมในสถาบันได้ (Olsen, 1965, cited in Scott, 2000, p. 7)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทฤษฎี RCT ไม่ได้อธิบายไว้คือ สถาบันที่ว่านี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร และมีอิทธิพลต่อตัวแสดงภายใต้สถาบันได้อย่างไร ในประเด็นดังกล่าวนี้ จอห์น สกอต (John Scott) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ที่น่าสนใจว่า มันเป็นเรื่องง่ายในการอธิบายว่า ตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลยอมเข้าร่วมกลุ่มเนื่องจากพวกเขาได้ผลประโยชน์จากการรวมกลุ่มนั้น แต่สิ่งที่น่าสนใจกว่าคือ เพราะเหตุใดปัจเจกบุคคลเหล่านั้นต้องเข้าร่วมในสถาบัน เนื่องจากการอยู่โดดเดี่ยวโดยลำพังในฐานะ “กาฝาก” ย่อมทำให้พวกเขาได้ประโยชน์เช่นเดียวกัน (Scott, 2000) ตัวอย่างที่สำคัญ เช่น การที่ประเทศต่าง ๆ ยอมลงนามเขตการค้าเสรีแบบทวีภาคีกับสหรัฐฯ ทั้งที่สินค้าส่งออกของตนต้องไปแข่งขันกับประเทศอื่น ๆ อีกกว่า 50 ประเทศ การที่ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำในยุโรปยอมลงนามในพิธีสารแห่งกรุงเกียวโต (Kyoto Protocol) ในขณะที่สหรัฐฯ ปฏิเสธการร่วมลงนาม หรือการที่ประชาชนจำนวนมากยอมเสียภาษี ทั้งที่การหลีกเลี่ยงภาษีย่อมทำให้พวกเขาได้รับสินค้าสาธารณะ (Public Goods) ตามคุณสมบัติของสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ (Non-Excludable) เช่นเดียวกัน เอลสเตอร์ได้ชี้ให้เห็นว่า หากตัวแสดงในระดับปัจเจกไม่ร่วมมือกับตัวแสดงอื่น ๆ ในสถาบันแล้ว ตัวแสดงนั้น ๆ อาจได้รับประโยชน์

สูงสุดก็เป็นได้ (Elster, 1991, pp. 126-127) ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้นำมาสู่คำถามที่ว่า ตัวแสดงต่าง ๆ เหล่านี้ มีเหตุผลสำคัญที่นอกเหนือจากเรื่องของอรรถประโยชน์สูงสุดที่ทำให้ปัจเจกบุคคลเข้าร่วมในสถาบันหรือไม่ และทฤษฎี RCT ที่ให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ตัวแสดงด้วยผลประโยชน์เป็นหลักเพียงพอในการอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ได้หรือไม่

ในประเด็นดังกล่าวนี้ แม้ว่าทฤษฎีดุลยภาพของจอห์น แนช (Nash's Equilibrium) สามารถแก้ปัญหาผลเสียร่วมจากการไม่ร่วมมือกันของตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลได้ในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังไม่ได้ตอบคำถามว่าทำไมตัวแสดงเหล่านั้นถึงต้องยอมร่วมมือกัน เนื่องจากหากตัวแสดงตัวใดเลือกที่จะหักหลังตัวแสดงตัวอื่นที่มีแนวโน้มจะทำตามระเบียบ (Norm) ของสถาบันแล้ว ตัวแสดงนั้นยอมได้ประโยชน์มากกว่าตัวแสดงอื่น ๆ และเช่นเดียวกัน แม้ว่าทฤษฎี "เงาระยะยาวแห่งอนาคต" (Long Shadow of the Future) สามารถตอบคำถามนี้ได้ แต่ก็ยังคงไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมของบางตัวแสดงได้อย่างสมบูรณ์ อาทิ การที่สหรัฐฯ ไม่ยอมลงนามในพิธีสารแห่งกรุงเกียวโต หรือการปฏิเสธเข้าร่วมในศาลอาญาระหว่างประเทศ เป็นต้น

คำถามที่สาม พฤติกรรมของปัจเจกบุคคลที่มีเหตุมีผล ในบางครั้งอาจแทบไม่มีผลต่อกลุ่มเลย หรือในทางตรงกันข้าม พฤติกรรมของตัวแสดงหนึ่ง ๆ ที่ถูกมองว่าไม่มีเหตุมีผล อาจมีผลอย่างมหาศาลต่อสังคมโดยรวมก็เป็นได้

สำหรับประเด็นว่าด้วยโครงสร้างทางสังคมนั้น ทฤษฎี RCT ได้อนุมานว่า พฤติกรรมของตัวแสดงทุก ๆ ตัวในระดับปัจเจกบุคคลสามารถประกอบกันเป็นโครงสร้างทางสังคม เมื่อปัจเจกบุคคลมีพฤติกรรมอย่างไรก็ย่อมส่งผลต่อสังคมโดยรวมเสมอไป อย่างไรก็ตาม สกอตต์ได้โต้แย้งว่า ทฤษฎี RCT ได้มองข้ามตัวแปรอื่น ๆ ที่อาจนำไปสู่สิ่งที่เรียกว่า "ผลที่ไม่ตั้งใจอันเกิดจากพฤติกรรมของปัจเจก" (Unintended Consequences of Individual Action) เนื่องจากในความเป็นจริงแล้ว พฤติกรรมของปัจเจกบุคคลหนึ่ง ๆ อาจไม่มีหรือแทบไม่มีผลกระทบต่อโครงสร้างสังคมโดยรวมเลยก็ได้ (Scott, 2000, p. 9)

ตัวอย่างที่สำคัญ เช่น ในช่วงของวิกฤติเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง พ.ศ.2540 ประชาชนต่างตื่นตระหนกกับวิกฤติเศรษฐกิจหลังการลอยตัวค่าเงินบาท ทำให้

ประชาชนต่างพากันออมเงินและไม่ยอมใช้จ่าย จนกระทั่งเกิดปัญหา “กับดักสภาพคล่อง” มาตรการแก้ไขของรัฐบาลในเวลานั้นคือ การประกาศลดอัตราดอกเบี้ยเพื่อจูงใจให้ประชาชนพากันออกมากู้เงินและใช้จ่ายมากขึ้น แต่ผลที่เกิดขึ้นก็คือประชาชนจำนวนมากยังคงวิตกกังวลกับภาวะเศรษฐกิจ ไม่กล้าใช้จ่าย และยังคงมุ่งมั่นออมเงินต่อไป ทั้งที่การตัดสินใจดังกล่าวเป็นผลเสียต่อภาพรวมของเศรษฐกิจก็ตาม มาตรการของรัฐบาลที่ใช้พื้นฐานของ RCT จึงไม่เกิดขึ้นจริง

ในอีกกรณีหนึ่ง การกระทำที่อาจไม่มีเหตุมีผลสำหรับตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลตัวหนึ่ง อาจส่งผลกระทบต่อสังคมโดยรวมได้ ตัวอย่างร่วมสมัยที่สำคัญ เช่น กรณีการฉีกบัตรเลือกตั้งของ ไชยนต์ ไชยพร เพื่อแสดงสัญลักษณ์การต่อต้านระบอบทักษิณ ในการเลือกตั้งทั่วไปเมื่อวันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2549 (ผู้จัดการออนไลน์, 2549) ในมุมมองของ RCT อาจอธิบายว่า พฤติกรรมดังกล่าวเป็นเรื่องที่ไร้เหตุผล (Irrational) เนื่องจากการลงคะแนนในช่องไม่ลงคะแนนย่อมช่วยเพิ่มคะแนนให้กับกลุ่มผู้ต่อต้านทักษิณได้มากกว่า และไม่มีความเสี่ยงในการติดคุกหรือถูกดำเนินคดีมากกว่าการฉีกบัตรเลือกตั้ง แต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น กลับกลายเป็นเรื่องที่มีเหตุมีผล (Rational) เมื่อมีผู้เสนอตัวเข้ามาให้ความช่วยเหลือเรื่องคดีความ และจุดประกายให้กลุ่มผู้ต่อต้านทักษิณมีการฉีกบัตรเลือกตั้งอย่างกว้างขวางเพื่อประท้วงระบอบทักษิณในเวลาต่อมา (ผู้จัดการออนไลน์, 2549)

ประเด็นที่สอง ความเป็นทางการ (Formalization) ของทฤษฎีที่ตั้งอยู่บนเงื่อนไขของการใช้จำนวนมาก จนกลายเป็นข้อจำกัดสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์

ในประเด็นนี้ สตีเฟน วอลต์ (Stephen Walt) ได้สรุปถึงความเป็นทางการ (Formalization) ของ RCT ไว้ว่าหมายถึง “...การใช้ตัวแบบทางคณิตศาสตร์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปที่เป็นเหตุเป็นผลเพื่อใช้อธิบายความสัมพันธ์ในสังคมที่มีความสลับซับซ้อน ในขณะที่การใช้วิธีการอื่นซึ่งไม่ใช่วิธีการทางคณิตศาสตร์อาจเกิดปัญหาความบกพร่องทางตรรกะและการทำนายผลที่คลุมเครือได้...” (Walt, 1999, p. 5) และด้วยความเป็นทางการของ RCT นี้เอง ที่ทำให้ตัวทฤษฎีมีข้อจำกัดเนื่องจากในทางปฏิบัติ ตัวแบบทางคณิตศาสตร์เต็มไปด้วยเงื่อนไขต่าง ๆ มากมาย

เมื่อทฤษฎี RCT ที่มุ่งอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์ ใช้ตัวแบบทางคณิตศาสตร์ ย่อมส่งผลให้ทฤษฎี RCT มีข้อจำกัดด้วย แม้ว่านักวิชาการในช่วงหลัง ได้มีความพยายามในการลดทอนความเป็นทางการที่มากเกินไปของ RCT ลง โดยเพิ่มความยืดหยุ่นในตัวทฤษฎี (Soft Rational Choice Theory) ให้มากขึ้น และไม่ต้องยึดติดกับตัวแบบทางคณิตศาสตร์เพียงตัวแบบเดียว (Snidel, 2002, p. 74; pp. 77-79) แต่ในทางปฏิบัติ RCT ยังคงเป็นทฤษฎีที่เต็มไปด้วยเงื่อนไขในการใช้อยู่

วอลต์ได้พูดถึงเงื่อนไขของ RCT ไว้ 5 ประการ (Walt, 1999, pp. 6-7) ดังต่อไปนี้

- (1) RCT เป็นทฤษฎีที่ใช้กับตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคลได้เท่านั้น
 - (2) RCT มีสมมติฐานว่าตัวแสดงทุกตัวต้องมุ่งแสวงหาอรรถประโยชน์สูงสุดให้แก่ตนเองเสมอ
 - (3) RCT อนุมานว่าตัวแสดงทุกตัวต้องมีความสามารถในการจัดลำดับทางเลือก และรู้ถึงผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นตามมาของทางเลือกทุก ๆ ทางได้⁷
 - (4) RCT ต้องการโครงสร้างของเกมเพื่อใช้ในการทำนาย อันหมายถึงชุดของตัวแสดง ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดง ข้อมูลข่าวสารที่แต่ละตัวแสดงมีอยู่ และผลกระทบจากการตัดสินใจของตัวแสดงหนึ่งที่มีผลกระทบต่ออีกตัวแสดงหนึ่ง
- และ (5) เกมจะยุติลงเมื่อเกิดจุดดุลยภาพที่ตัวแสดงได้รับอรรถประโยชน์สูงสุดหรือตามที่คาดหวังไว้

งานของเอลสเตอร์ ยังได้ชี้ให้เห็นถึงปัญหาเชิงโครงสร้างของ RCT อีกประการหนึ่งนั่นคือ สภาวะที่เรียกว่า “การตัดสินใจไม่ได้” (indeterminacy)

⁷ สำหรับประเด็นว่าด้วยการจัดอันดับทางเลือกนั้น ทฤษฎี RCT อนุมานว่า (1) ปัจเจกบุคคลหรือตัวแสดงในระดับต่าง ๆ ต้องมีความสามารถในการจัดลำดับความสำคัญของทางเลือกได้ (Preference Ordering) (2) ตัวแสดงแต่ละตัวมีข้อมูลอย่างครบถ้วนและเพียงพอในการตัดสินใจ (3) เมื่อตัวแสดงมีความสามารถและมีข้อมูลที่ครบถ้วนแล้ว ตัวแสดงต้องไม่เบื่อหรือละเลยที่ในการจัดอันดับ และ (4) เมื่อตัวแสดงจัดลำดับแล้ว ต้องไม่มีทางเลือกหนึ่งทางเลือกใดที่มีน้ำหนักเท่ากันหรือดีพอ ๆ กัน เพราะนั้นย่อมไม่สามารถทำให้คาดคะเนได้ว่าตัวแสดงนั้น ๆ จะเลือกอย่างไร

ของตัวแสดงใน 2 ลักษณะ (Elster, 1992, p. 8; Elster, 1991, pp. 31-32) อันได้แก่ (1) การจัดลำดับทางเลือกของตัวแสดงได้ผลปรากฏว่า ทางเลือกที่ออกมา นั้นสามารถนำไปสู่อรรถประโยชน์สูงสุดได้หลายทางเลือก (Many Optimal Options) ทำให้ผู้ศึกษาไม่สามารถทำนายผลลัพธ์ของตัวแสดงนั้น ๆ ได้ว่า จะเลือกทางเลือกใดภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว หรือ (2) หลังจากที่ตัวแสดงได้มีการจัดลำดับทางเลือกจนได้ทางเลือกที่นำไปสู่อรรถประโยชน์สูงสุดเพียงทางเลือกเดียวแล้วนั้น กลับพบว่าการกระทำที่จะนำไปสู่ทางเลือกที่ก่ออรรถประโยชน์สูงสุดสามารถทำได้หลายทาง (Many actions to one optimal outcome) เงื่อนไขเช่นนี้ ย่อมทำให้ผู้ศึกษาไม่สามารถทำนายได้เช่นกันว่า ตัวแสดงภายใต้สถานการณ์ดังกล่าว จะเลือกวิธีการใดเพื่อไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ ปัญหาที่เกิดขึ้นในประการหลังนี้เรียกว่า “ความไม่เป็นหนึ่งเดียวของพฤติกรรม” (Non-Unicity of Action) (Elster, 1986, pp. 17-18) สภาวะการณ์เหล่านี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดและเงื่อนไขที่ส่งผลให้ตัวแสดงในเกมไม่สามารถหาจุดดุลยภาพได้ และผู้ศึกษาก็ไม่สามารถทำนายแนวโน้มของทางเลือกที่ตัวแสดงจะเลือกได้

ประเด็นที่สาม ทฤษฎี RCT ยังมีปัญหาในเรื่องการคำนึงถึงบรรทัดฐาน (Normative Concern) เนื่องจากให้ความสำคัญหลักในเรื่องของผลประโยชน์เพียงลำพัง

แม้โครงสร้างของ RCT มีองค์ประกอบของความเป็นปทัสถาน (Normative Theory) อยู่ด้วยดังที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น แต่ก็ยังคงเป็นปทัสถานที่ตั้งอยู่บนการรักษาผลประโยชน์มากกว่าการเป็นปทัสถานที่คำนึงถึงปัญหาสังคม ในประเด็นนี้ สไนเดลได้เสนอความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่า แม้ทฤษฎี RCT มีส่วนประกอบของความเป็นปทัสถานอยู่แต่ก็เป็นไปเพื่อการตอบคำถามว่า ตัวแสดงควรจะตัดสินใจอย่างไรเพื่อให้ได้ผลลัพธ์ที่ดีที่สุด แต่ RCT ยังไม่มีแนวโน้มในการเชื่อมโยงเข้ากับประเด็นปทัสถานอื่น ๆ ที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันในทางสังคมศาสตร์ อาทิ ความยุติธรรมหรือความเหมาะสม ซึ่งมีความสำคัญในการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (Snidel, 2002, pp. 85-86)

สำหรับประเด็นในด้านความเป็นปทัสถานนี้ สกอตยังได้ตั้งคำถามที่น่าสนใจอีกคำถามหนึ่งว่า “เพราะเหตุใดปัจเจกบุคคลจึงมักปฏิบัติตามบรรทัดฐาน

ของสังคม แม้ว่าในบางครั้งอาจสวนทางกับหลักการว่าด้วยการแสวงหา
อรรถประโยชน์สูงสุดก็ตาม” (Scott, 2000, p. 7) ต่อคำถามดังกล่าวนี้ ทฤษฎี
RCT มักอธิบายว่า บัณฑิตบุคคลมองว่า การยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐานของ
สังคมเป็นส่วนหนึ่งของการรักษาผลประโยชน์สูงสุดของตนไว้ และยังเป็นส่วนหนึ่ง
ของยุทธศาสตร์เพื่อนำไปสู่ผลลัพธ์ที่เหมาะสม (The Optimum Strategy)
อีกด้วย (Scott, 2000, p. 7) อย่างไรก็ตาม อีมิล เดิร์คไคมัน (Emile Durkheim)
ได้โต้แย้งว่า การที่ตัวแสดงยอมปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคมหรือสถาบันนั้น
ไม่สามารถทำความเข้าใจด้วยมุมมองของ RCT ได้ทั้งหมด (Durkheim, 1984,
cited in Scott, 2000, p. 7) ในทิศทางที่สอดคล้องกัน ทาลคอต พาร์สัน (Talcott
Parsons) เสนอว่า การทำความเข้าใจในระเบียบทางสังคม (Social Order) จำเป็น
ต้องใช้มุมมองเชิงปทัสสถานที่นอกเหนือจากเรื่องของการแสวงหาอรรถประโยชน์
สูงสุดมาร่วมด้วย (Parsons, 1937, cited in Scott, 2000, p. 7) เนื่องจาก
ความสัมพันธ์ทางสังคมบางอย่าง เช่น ความไว้วางใจ สามารถอธิบายโดยยึด
หลักผลประโยชน์ได้

นอกจากนี้ RCT ยังไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องของศีลธรรม (Moral)
มากเท่าที่ควร แม้ว่าแนวคิดว่าด้วยจริยธรรม (Ethics) เป็นส่วนหนึ่งของตัวทฤษฎี
ก็ตาม เมื่อพิจารณาคำอธิบายถึงแนวการวิเคราะห์และคำทำนายของทฤษฎี
RCT ในภาพรวม คำอธิบายทั้งหมดอยู่ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดว่าด้วย
ผลประโยชน์ทั้งสิ้น แม้ว่าจะงานของฮาร์ซานยีได้พูดถึงโครงสร้างของ RCT ในส่วน
ของจริยธรรมแต่ก็ยังเป็นจริยธรรมที่ตั้งอยู่บนหลักการของการแสวงหา
อรรถประโยชน์สูงสุดอยู่ดี ดังนั้นคุณธรรมศีลธรรมของ RCT จึงมีลักษณะที่
เจมส์ เฟียร์รอน และอเล็กซานเดอร์ เวนด์ท์ (James Fearon and Alexander
Wendt) เรียกว่าเป็น “ปทัสสถานที่เป็นประโยชน์” (Norm as Useful) มากกว่า
“ปทัสสถานตามสมควรจะเป็น” (Norms as Right) ในขณะที่ คำอธิบายของสำนัก
คอนสตรัคติวิซึม (Constructivism) กลับเชื่อว่าบัณฑิตบุคคลล้วนมีส่วนที่ปฏิบัติ
ตามปทัสสถานของสังคมเนื่องจากเห็นว่าเป็นสิ่งที่ชอบธรรม มากกว่าคำนวณ
ถึงเรื่องของอรรถประโยชน์ตลอดเวลา (Fearon and Wendt, 2002, pp. 61-62)

ประเด็นที่สี่ การขาดข้อมูลเชิงประจักษ์ (Empirical Data) เพื่อทดสอบทฤษฎี ตลอดจนการทำนายพฤติกรรมของตัวแสดงที่ขึ้นกับความเชื่อ (Beliefs) และความปรารถนา (Desires) ของปัจเจกบุคคล ซึ่งเป็นข้อจำกัดสำคัญโดยเฉพาะการทำนายปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์

ในประเด็นเรื่องการทดสอบทฤษฎีในเชิงประจักษ์นี้ วอลต์ซีให้เห็นว่าทฤษฎีไม่ประสบความสำเร็จในเรื่องการทดสอบเชิงประจักษ์ นักทฤษฎีในกลุ่ม RCT ละเลยในการให้ความสำคัญในประเด็นดังกล่าว หรือหากมีการพิสูจน์ก็ทำอย่างไม่จริงจัง (Walt, 1999, pp. 27-29) ในประเด็นเดียวกันนี้ สโนเดลได้อธิบายว่า การทดสอบตัวทฤษฎี RCT ในลักษณะของการพิสูจน์ผิด (Falsifiable) และการทดสอบในเชิงประจักษ์ (Empirically Relevant) สามารถทำได้ แต่ไม่สามารถทำได้กับทั้งทฤษฎี แต่ต้องสร้างกรณีเฉพาะหรือกำหนดสมมติฐานขึ้นมาเป็นกรณี ๆ ไปเพื่อให้สามารถทดสอบได้ (Snidel, 2002, pp. 79-82) ด้วยเหตุนี้ การใช้ทฤษฎี RCT จึงควรเป็นไปอย่างจำกัดด้วย เมื่อการทดสอบทฤษฎีมีข้อจำกัดที่ต้องทำเป็นกรณี ๆ ไป การอ้างผลสรุปเพื่อใช้อธิบายหรือทำนายปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งหมดอย่างเป็นสากล (In General) จึงไม่ควรเกิดขึ้น

นอกจากนี้ การที่ทฤษฎี RCT อาศัยความปรารถนาและความเชื่อในการกำหนดการกระทำเพื่อผลลัพธ์สูงสุดนั้นถือเป็นอีกหนึ่งข้อจำกัดที่สำคัญ เนื่องจากตัวแสดงแต่ละตัวย่อมมีความต้องการและความเชื่อแตกต่างกัน ดังนั้นการที่ RCT เสนอถึงความเป็นสากลของทฤษฎีจึงมีข้อจำกัด ในหัวข้อที่ผ่านมา เมื่อเอลสเตอร์ได้ชี้ให้เห็นว่า RCT เป็นทฤษฎีที่มีความเป็นปทัสถาน มีเป้าหมายเพื่อเสนอว่าตัวแสดงหนึ่ง ๆ ควรประพฤติกรรมอย่างไรเพื่อให้ได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่ต้องการ มากกว่าการเสนอว่าเป้าหมายที่เหมาะสมควรเป็นอย่างไร (Elster, 1986, p. 1) ในกรณีนี้ การกระทำของตัวแสดงหนึ่ง ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับความต้องการ (Desires) และความเชื่อ (beliefs) ของตัวแสดงนั้น ๆ ในการให้เหตุผลว่าการกระทำของตัวแสดงนั้น ๆ มีเหตุมีผล (Elster, 1992, pp. 3-4) จากคำอธิบายดังกล่าวนี้ ความมีเหตุมีผลของการให้ได้มาซึ่งเป้าหมายหรือผลลัพธ์ที่ตัวแสดงนั้น ๆ ต้องการ จึงมิได้ขึ้นอยู่กับเหตุผลในเชิงเศรษฐศาสตร์ (Economic Rationality) เพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นกับว่าตัวแสดงนั้น ๆ มีความต้องการและความเชื่ออย่างไรด้วย

ตัวอย่างที่สำคัญเช่น หากผู้ศึกษาตั้งคำถามว่า “การทำเขตการค้าเสรี ไทย-จีน ถือเป็นเรื่องที่สมเหตุสมผลหรือไม่” การกระทำที่สมเหตุสมผลของรัฐบาลไทยกับกลุ่มเกษตรกรย่อมมีความแตกต่างกัน กลุ่มแรกอาจมีความต้องการและความเชื่อที่ว่าการทำงานเอพีที่เอกับจีน ย่อมทำให้ตลาดส่งออกเกษตรมีขนาดใหญ่ขึ้น ในขณะที่กลุ่มหลังมองว่าการทำงานเอพีที่เอเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุสมผล และในทางกลับกัน ควรปิดตลาดสินค้าเกษตรและไม่ยอมให้สินค้าจากจีนทะลักเข้ามามากกว่า และหากวิเคราะห์ตัวแสดงที่เป็นกลุ่มเกษตรกรด้วยตนเอง อาจพบความแตกต่างทางความคิดได้ เช่น กลุ่มเกษตรกรที่ทำการผลิตให้แก่ธุรกิจเครื่องเจริญโภคภัณฑ์ อาจเห็นด้วยกับการทำเอพีที่เอ ในขณะที่เกษตรกรชุมชนอาจไม่เห็นด้วยเลย ในแง่นี้ การใช้ทฤษฎี RCT ในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมหนึ่ง ๆ จึงต้องกำหนดเงื่อนไขให้ชัดเจนว่า กำลังอธิบายพฤติกรรมของตัวแสดงกลุ่มใด

ประเด็นที่ห้า การละเลยอัตลักษณ์ของตัวแสดงที่มากกว่าผลประโยชน์ในการตัดสินใจ ผ่านมุมมองของทฤษฎีคอนสตรัคติวิซึม

การนำทฤษฎี RCT มาเปรียบเทียบกับมุมมองของทฤษฎีคอนสตรัคติวิซึมเป็นการวิพากษ์ทฤษฎีจากภายนอก (External Critiques) ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ศึกษาเห็นถึงคำอธิบายและการตั้งคำถามอีกชุดหนึ่งต่อทฤษฎี RCT เอง

ประการแรก ทฤษฎี RCT มีความคล้ายคลึงกับทฤษฎีมาร์กซิสม์ในแง่ที่ตัวแสดงแต่ละตัวถูกกำหนดเลยว่ามีผลประโยชน์ที่ชัดเจนในตัวเอง (Pre-Given Interests) โดยที่ไม่ตั้งคำถาม (Problematize) ในประเด็นดังกล่าว ในทางตรงกันข้าม ตัวแสดงในสำนักคอนสตรัคติวิซึม ไม่ได้มีผลประโยชน์โดยฉับพลันทันที แต่ผลประโยชน์ของตัวแสดงใดก็ตามขึ้นกับว่าตัวแสดงนั้น ๆ มีอัตลักษณ์ (Identity) อย่างไร ดังนั้นคำถามที่เกิดขึ้นคือ ผลประโยชน์ของตัวแสดงใน RCT มาได้อย่างไร และอะไรเป็นตัวกำหนดผลประโยชน์ให้ตัวแสดงเหล่านี้

ตามตรรกะที่ว่านี้ ทฤษฎี RCT ให้ความสำคัญในวิธีการ (Means) มากกว่าเป้าหมาย (End) (Elster, 1986, p. 1; Harsanyi, 1986, pp. 83-85) เนื่องจากเป้าหมายเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดให้แต่ละตัวแสดงมีอยู่แล้ว โดยไม่จำเป็นต้องตั้งคำถาม แต่ให้ความสำคัญว่า ตัวแสดงต่าง ๆ จะมีวิธีการอย่างไรเพื่อให้ได้มา

ซึ่งเป้าหมายที่ต้องการ ในขณะที่สำนักคอนสตรัคติวิซึม จากงานของเพียร์อน และเวนดท์ ได้ชี้ให้เห็นว่า ในความเป็นจริงแล้ว ตัวแสดงต่าง ๆ สามารถจัดลำดับทางเลือกของตนเองได้อย่างแม่นยำ แต่อาจไม่มีความจำเป็นที่ตัวแสดงนั้น ๆ ต้องมีการกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์นั้น ๆ เสมอไป (Fearon and Wendt, 2002, pp. 53) หมายความว่า ตัวแสดงสามารถรับรู้ได้ว่าเป้าหมายของตัวเองคืออะไรด้วยอัตลักษณ์ที่ตนมีอยู่ แต่ไม่จำเป็นต้องแสวงหาวิธีการเพื่อไปสู่เป้าหมายนั้นเสมอไป

ประการที่สอง ทางเลือกของตัวแสดงหนึ่ง ๆ ที่ปรากฏในทฤษฎี RCT เป็นสิ่งที่ไม่ตายตัวและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา ตามที่ได้อนุมานว่า ทุกตัวแสดงมีความสามารถในการรับรู้และสังเกตเห็นได้ แต่ในโลกแห่งความเป็นจริง ไม่มีตัวแสดงใดที่สามารถรับรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุดได้ตลอดเวลา (Stigler and Becker, 1977, pp. 76-90, cited in Snidel, 2002, p. 84) นอกจากนี้ แม้ว่าตัวแสดงอาจคิดคำนวณถึงผลประโยชน์ของตนเองได้ตลอดเวลา แต่ข้อจำกัด ได้แก่ เรื่องของ “อนาคต” ที่ตัวแสดงแต่ละตัวไม่สามารถล่วงรู้ถึงอนาคตข้างหน้าได้ ทำให้ผู้ศึกษายอมไม่สามารถตัดสินใจอย่างมีเหตุมีผลได้อย่างแท้จริง ตัวอย่าง เช่น ข้าราชการที่กำลังจะเกษียณอายุ และต้องเลือกระหว่าง “บำเหน็จ” กับ “บำนาญ” ย่อมไม่สามารถเลือกอย่างสมเหตุสมผลได้ หากไม่รู้ว่าจะมีชีวิตอีกนานเท่าไร

ในประเด็นดังกล่าวนี้เองที่ทำให้การวิเคราะห์ของ RCT มีลักษณะของการเป็น “ภาพนิ่ง” (Snapshot) เนื่องจากการตัดสินใจของตัวแสดงหนึ่ง ๆ เป็นการตัดสินใจ ณ เวลานั้น ในความเป็นจริงแล้วเวลาเป็นสิ่งที่ไม่คงที่และเมื่อเวลาเปลี่ยนไป ความต้องการก็เปลี่ยนแปลงได้เช่นเดียวกัน ผู้ศึกษาจึงไม่สามารถได้ข้อสรุปที่เป็นที่สิ้นสุด (Conclusive) เสมอไปได้⁸ ในปัจจุบันการกินดีมีสุขและให้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือย คือ การซื้อความสุขที่มีเหตุมีผล หากตัวแสดงนั้นมีรายรับเข้าตลอดเวลาอย่างเหลือเฟือ แต่ในอนาคตหากรายได้หมดไปอย่างกะทันหัน การตัดสินใจที่มีเหตุมีผลในปัจจุบัน ย่อมกลายเป็นเรื่องไม่สมเหตุสมผลในอนาคตก็ได้

⁸ โปรดดู บทสนทนาระหว่างมดและด้กัแตน (Heap, 1999, p. 75)

ประการที่สาม ในบางกรณี ผู้ศึกษาแยกแยะได้อย่างไรว่า พฤติกรรมของตัวแสดงหนึ่ง ๆ เป็นพฤติกรรมที่เป็นเหตุเป็นผล (Rational) หรือเป็นพฤติกรรมตามสัญชาตญาณ (Instinct) ในประเด็นนี้ โดนัลด์ เดวิดสัน (Donald Davidson) ได้กล่าวว่า คนกับสัตว์มีความแตกต่างกัน เนื่องจากคนมี "ภาษา" ในขณะที่สัตว์ไม่มี และเมื่อไม่มีภาษาก็ไม่สามารถมีความปรารถนาหรือความเชื่อได้ (Davidson, 1982, pp. 317-327, cited in Elster, 1986, p. 2) ด้วยเหตุนี้ การจำแนกระหว่าง "เหตุผล" กับ "สัญชาตญาณ" จึงกระทำได้ยาก เนื่องจากพฤติกรรมที่สัตว์แสดงออกอาจดูเหมือนว่ามีเหตุมีผลเพื่อความอยู่รอด (เช่น การฆ่าสัตว์ด้วยตัวเองเพื่อกินเนื้อ การลอกเลียนสีผิวของสัตว์อื่นเพื่อความอยู่รอด หรือการขึ้นที่สูงเพื่อหลบภัย เป็นต้น) พฤติกรรมเหล่านี้ดูแล้วเป็นเรื่องที่มีเหตุมีผล แต่ในทางปฏิบัติ พฤติกรรมเหล่านี้เป็นสัญชาตญาณเพราะมันไม่มีภาษาในการสื่อสาร ในตรรกะเดียวกันนี้ ผู้ศึกษาทฤษฎี RCT จึงอธิบายได้ยากว่า พฤติกรรมของตัวแสดงเป็นไปตามเหตุผลหรือสัญชาตญาณ เนื่องจากบางสถานการณ์ มนุษย์ไม่มีเวลาคิดอย่างมีเหตุมีผล (เช่น เมื่อถูกไฟดูดแล้วรีบดึงมือออกทันที หรือไฟไหม้แล้วสามารถยกมือออกจากบ้านได้ เป็นต้น) พฤติกรรมเช่นนี้ เอลสเตอร์ได้เสนอแนวคิดที่เรียกว่า "ต้นทุนของการตัดสินใจ" (Decision Costs) อันหมายถึง การตัดสินใจที่มีเหตุมีผลของตัวแสดงตามทฤษฎี RCT ในแต่ละครั้งย่อมมีต้นทุนในเรื่องของเวลา พลังงาน และทรัพยากร (Elster, 1992, p. 145) ดังนั้น การที่มนุษย์ดึงมือออกเมื่อถูกไฟดูดหรือยกมือได้เมื่อตกใจ จึงไม่ใช่เรื่องที่สมเหตุสมผล เนื่องจากใช้เวลาไม่ถึงเสี้ยววินาทีในการดึงมือออก และไม่ได้ใช้เวลาไตร่ตรองก่อนว่าจะยกมือหรือขึ้นไปเอาเอกสารสำคัญแทน

เนื้อหาในส่วนถัดไปต้องการชี้ให้เห็นว่า ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ที่ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีการเลือกอย่างเป็นเหตุเป็นผล มีข้อจำกัดในการสร้างคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์หรือไม่ อย่างไร

ทฤษฎีการเลือกอย่างมีเหตุมีผลกับการวิพากษ์ (2): การส่งผ่านข้อจำกัดสู่ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์

เมื่อทฤษฎี RCT มีข้อจำกัดในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์ตามที่ปรากฏในหัวข้อที่ผ่านมา ดังนั้น ทฤษฎีที่มีพื้นฐานหรือได้รับอิทธิพลมา

จากแนวทางการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์ของทฤษฎี RCT ย่อมมีข้อจำกัดตามไปด้วย บทความนี้ได้เลือกหยิบยกทฤษฎีที่มีการใช้อย่างแพร่หลายในทางสังคมศาสตร์มา 3 ทฤษฎี อันได้แก่ ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่เชิงสถาบัน (Neoliberal Institutionalism) ของโรเบิร์ต โคเฮน (Robert Keohane) ทฤษฎีการข่มขู่ยับยั้ง (Deterrence Theory) ของสายอาชญาวิทยา และทฤษฎีทางเลือกสาธารณะ (Public Choice Theory) ของ วินเซนต์ ออสโตรม และ เอลินอร์ ออสโตรม (Vincent Ostrom and Elinor Ostrom) ก็ย่อมมีข้อจำกัดในการใช้เช่นเดียวกัน

3.1 ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่เชิงสถาบัน: ข้อถกเถียงว่าด้วยที่มาของสถาบันกลางระหว่างประเทศและผลประโยชน์ของตัวแสดง

สำหรับโรเบิร์ต โคเฮน ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่เชิงสถาบันได้ใช้หลักการของทฤษฎี RCT ในการสร้างสมมติฐานเกี่ยวกับตัวแสดงว่า รัฐเป็นตัวแสดงที่มีเป้าหมายบางอย่างที่ต้องการบรรลุให้ถึงจึงมาทำการตกลงกันภายใต้สถาบันหรือระบอบ (Regime) ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นและนำไปสู่ผลลัพธ์ที่เป็นประโยชน์โดยทั่วหน้ากัน อย่างไรก็ตาม ข้อถกเถียงที่ตามมาคือเพราะเหตุใดรัฐจึงต้องยอมเข้าร่วมกับระบอบที่สร้างขึ้น

ในมุมมองของ RCT แล้ว รัฐต่าง ๆ มีแนวโน้มในการยอมเข้าร่วมกับสถาบันเนื่องจากเป็น “เครื่องมือ” ที่ทำให้ตัวแสดงต่าง ๆ สามารถบรรลุผลประโยชน์ร่วมกันได้ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นการสร้างความยอมรับ (Reputation) ให้เกิดขึ้นได้นอกจากนี้ ในกรณีที่มีการตอบโต้จากรัฐอื่น (Retaliatory Linkage) การตอบโต้ก็ดำเนินไปอย่างชอบธรรมภายใต้กฎหรือธรรมเนียมปฏิบัติในฐานะกรอบที่สถาบันกำหนดขึ้น ในกรณีนี้ สถาบันจึงทำหน้าที่เป็นแนวทางในการตัดสินใจของตัวแสดงภายใต้เงื่อนไขที่ว่าตัวแสดงต่าง ๆ มีการตัดสินใจที่มีเหตุผลอย่างจำกัด (Bounded Rationality) โดยที่สถาบันทำหน้าที่เป็นคู่มือให้ตัวแสดงสามารถยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติได้ ระบบวิธีคิดเช่นนี้จึงสะท้อนอิทธิพลจากทฤษฎี RCT ซึ่งเชื่อในการเลือกอย่างมีเหตุผลของตัวแสดง

อย่างไรก็ตาม หากนำคำอธิบายสำนักคอนสตรัคติวิซึม (Constructivism) มาเปรียบเทียบ มุมมองในเรื่องสถาบันมีความแตกต่างกันออกไปใน 2 ประเด็น

ที่สำคัญ อันได้แก่

ประเด็นแรก มุมมองเกี่ยวกับสภาพอนาธิปไตยในระบบระหว่างประเทศ กล่าวคือ สำหรับเสรีนิยมใหม่เชิงสถาบันแล้ว ไม่มีการตั้งคำถามเกี่ยวกับสภาวะอนาธิปไตย (Anarchy) โดยถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้รัฐต่าง ๆ ต้องเข้าร่วมในสถาบัน เนื่องจากผลของสภาวะลูกโซ่ทางความมั่นคง (Interdependence) ที่ทำให้ความร่วมมือเกิดขึ้นได้ยาก ในขณะที่สำหรับคอนสตรัคติวิซึมแล้ว สภาวะอนาธิปไตยจะมีผลหรือไม่ขึ้นกับว่ารัฐต่าง ๆ ให้ความหมายกับสภาวะอนาธิปไตยอย่างไร ดังนั้น รัฐต่าง ๆ จึงไม่มีความจำเป็นต้องมีผลประโยชน์ร่วมกันในการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันที่ถูกสร้างขึ้น

ประเด็นที่สอง มุมมองเกี่ยวกับที่มาของสถาบัน กล่าวคือ ทฤษฎีเสรีนิยมใหม่เชิงสถาบันเป็นทฤษฎีที่มีลักษณะทฤษฎีเชิงอุปสงค์ (Demand-Side Theory) มากกว่าเป็นทฤษฎีเชิงอุปทาน (Supply-Side Theory) อันหมายถึง การที่สถาบันเป็นสิ่งที่รัฐต่าง ๆ เห็นพ้องต้องกันว่าควรดำรงอยู่ของสถาบันมีความสำคัญภายใต้สภาวะอนาธิปไตย ในขณะที่สำนักคอนสตรัคติวิซึม เสนอว่า สถาบันไม่ได้เกิดขึ้นโดยทันทีจนกว่าจะมีการให้ความหมายว่า สภาวะอนาธิปไตยเป็นข้อจำกัดของตัวแสดงและมีความจำเป็นต้องร่วมกันตั้งสถาบันขึ้นมา ในฐานะเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกันได้

ในแง่นี้สำหรับทฤษฎีคอนสตรัคติวิซึม ทฤษฎี RCT ไม่ใช่ทฤษฎีที่เหมาะสมในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม และเห็นว่าสิ่งที่เป็ “โครงสร้างความคิดเชิงปทัสสถาน” (Normative-Idea Structure) มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่า “โครงสร้างเชิงวัตถุ” (Material Structure) ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ

ประการแรก ทรัพยากรทางวัตถุ (Material Resources) เช่น กองทัพคลังอาวุธ ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ หรือนิวเคลียร์ จะมีความสำคัญอย่างไรย่อมขึ้นกับความหมายที่ตัวแสดงแต่ละตัวให้แก่สิ่งเหล่านี้ ตัวอย่าง เช่น อำนาจ (Power) และความมั่งคั่ง (Wealth) ของสหรัฐฯ ในยุคสงครามเย็นถือเป็นปัจจัยที่สำคัญมากต่อรัฐบาลไทย ในขณะที่ยุคสมัยปัจจุบัน การได้รับการยอมรับจากนานาชาติอารยประเทศย่อมมีความสำคัญมากกว่า ดังนั้น แม้ว่าสหรัฐฯมีโครงสร้างแบบเดียวกัน แต่กลับมีผลต่อความรู้สึกของตัวแสดงแตกต่างกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับ

การให้ความหมายที่ต่างกันไปในแต่ละตัวแสดง

และ**ประการที่สอง** ความเชื่อ (Idea) เป็นตัวกำหนดอัตลักษณ์ของตัวแสดง ซึ่งมีผลต่อพฤติกรรมที่ต่างกัน มนุษย์แต่ละคนจะปฏิบัติต่อวัตถุใด ๆ ก็ขึ้นกับความเชื่อและการให้ความหมายต่อวัตถุชิ้นนั้น ตัวอย่าง เช่น คนไทยพุทธถือว่าพระพุทธรูปเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้าจึงต้องไว้ที่สูงเพื่อบูชา ในขณะที่ชาวคริสต์กลับนำพระพุทธรูปไปประดับห้องน้ำ หรือผับบาร์ เป็นต้น

เหล่านี้ถือเป็นอีกมุมมองหนึ่งที่ต่างจากการอธิบายพฤติกรรมของตัวแสดงบนฐานของการแสวงหาผลประโยชน์สูงสุด โดยให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์และการตีความของตัวแสดงที่มีผลต่ออรรถประโยชน์ด้วย

3.2 ทฤษฎีการข่มขู่ขยับยั้งในเชิงอาชญาวิทยา: ความล้มเหลวในการทำนายปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์

ทฤษฎี RCT ถูกนำมาใช้ในทฤษฎีสายอาชญาวิทยา โดยตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ ทฤษฎีการข่มขู่ขยับยั้งอย่าง เจเรมี เบนธัม (Jeremy Bentham) เป็นแกนนำทฤษฎีการข่มขู่ขยับยั้งตั้งอยู่บนฐานคิดเชิงอรรถประโยชน์ที่เชื่อว่า มนุษย์มีเหตุมีผลเพียงพอในการชั่งน้ำหนักระหว่างผลลัพธ์กับต้นทุน ดังนั้น ในทางอาชญาวิทยาจึงเชื่อว่า หากรัฐบาลเพิ่มบทลงโทษในทางกฎหมายต่ออาชญากรรม และโทษสูงสุดสำหรับมนุษย์คือการประหารชีวิต ย่อมมีผลต่อการป้องปราม (Deter) มิให้เกิดอาชญากรรมหรือคดีความเพิ่มขึ้น (Kael, 2005) อย่างไรก็ตาม ข้อถกเถียงที่เกิดขึ้นคือ คำทำนายที่ทฤษฎี RCT เสนอว่าผู้ศึกษาสามารถทำนายผลลัพธ์บนรากฐานของการเลือกอย่างมีเหตุมีผล (X logically leads to Y) อาจไม่เกิดขึ้นเสมอไป หากมีตัวแปรอื่นเข้าแทรก ในประเด็นดังกล่าวนี้ งานของเบนธัมได้อธิบายว่า สำหรับทฤษฎีการข่มขู่ขยับยั้ง เสนอว่าการใช้โทษประหารชีวิตย่อมทำให้จำนวนอาชญากรรมลดลงและจำนวนผู้บริสุทธิ์หรือผู้รอดมากขึ้น อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขที่สำคัญคือ รัฐบาลต้องสามารถลงโทษผู้กระทำผิดทุกคนได้ และต้องรุนแรงมากพอในการทำให้อาชญากรรมหวาดกลัวที่จะกระทำผิด นอกจากนี้ การลงโทษนั้นต้องเปิดเผยให้ประชาชนทุกคนได้รับรู้โดยทั่วกันว่ามีบทลงโทษเกิดขึ้น⁹ หากรัฐ

⁹ โปรดดู Bentham, J. (1994). "Punishment and Utility". In Jeffrie G. Murphy (ed.). *Punishment and Rehabilitation*. Third edition. California: Wadsworth Publishing.

ไม่สามารถทำตามเงื่อนไขนี้ได้แล้ว การป้องปรามอาชญากรรมอาจไม่เกิดขึ้น

ประเด็นที่สำคัญต่อมาคือ บทลงโทษที่มากเกินไปเมื่อถึงจุดหนึ่ง อาจส่งผลให้อาชญากรรมลดลงผลลัพท์ที่จะเกิดขึ้น ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ กรณีคดี “เชอร์แมน้อย” ในคดีนี้ นางช้อยถูกศาลตัดสินลงโทษจำคุกจำเลยตามประมวลกฎหมายอาญามาตรา 343 วรรคแรก กระทั่งลง 5 ปี รวม 23,519 กระทง จำคุกคนละ 117,595 ปี และฐานกู้ยืมเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน ตามพระราชกำหนดการกู้ยืมเงินที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน พ.ศ. 2557 มาตรา 4, 5, และ 12 กระทั่งลง 10 ปี รวม 3,641 กระทง จำคุกคนละ 36,410 ปี แต่เมื่อรวมโทษทุกกระทงความผิด แล้วคงจำคุกทั้งสิ้น 20 ปี และให้นางช้อยกับพวกทั้ง 8 ร่วมกันคืนเงินที่ฉ้อโกง รวมเป็นเงิน 4,043,997,795 บาท และร่วมกันคืนเงินกู้ยืมที่เป็นการฉ้อโกงประชาชน รวมจำนวน 510,584,645 บาท พร้อมดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 15 ต่อปี (คมชัตติก, 2552) ในแง่นี้ บทลงโทษที่มากเกินไปย่อมทำให้ตัวแสดงพิจารณาว่า ผลลัพท์ที่จะได้สูงกว่าต้นทุนที่จะเสียไป และอาจเป็นการตัดสินใจที่มีเหตุมีผลมากกว่าในการลงโทษ (Heap, 1999, p. 299)

ในทางตรงกันข้าม มีหลักฐานที่สะท้อนให้เห็นว่า การมีอยู่ของโทษประหารชีวิตไม่ได้ช่วยให้อัตราของการก่ออาชญากรรมลดลง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง การประหารชีวิตนักโทษไม่ได้มีผลในการป้องปรามอาชญากรรมอย่างแท้จริง (Hodgkinson, 2003, p. 8) ในทางกลับกัน หากพิจารณาตามมุมมองของ RCT เมื่อมีการยกเลิกมาตรการประหารชีวิต ย่อมต้องมีอัตราการก่ออาชญากรรมเพิ่มสูงขึ้นไม่มากนักน้อย แต่จากสิ่งที่ปรากฏในประเทศสวีเดน เนเธอร์แลนด์ เดนมาร์ก สวิสเซอร์แลนด์ และเบลเยียม ที่มีการยกเลิกโทษประหารโดยเด็ดขาด กลับไม่พบปัญหาอาชญากรรมที่เพิ่มสูงขึ้นแต่อย่างใด¹⁰ ในขณะที่ประเทศในแถบเอเชียหรือแอฟริกาที่ยังมีการใช้โทษประหารอย่างแพร่หลายอยู่ กลับพบว่าอัตราการก่ออาชญากรรมไม่มีที่ท่าว่าจะลดลง (Darrow, 1960, p. xx)

ตามที่กล่าวมานี้ แม้ทฤษฎี RCT มุ่งสร้างคำทำนายว่าเมื่อตัวแสดงเลือกที่จะมีการกระทำ X เพื่อให้ได้ผลลัพท์ Y นั้น มันไม่มีอะไรรับประกันว่า ตัวแสดง

¹⁰ ไปรอดดู Block, Eugene B. (1983). *When Men Play God: The Fallacy of Capital Punishment*. San Francisco: Cragmont Publications.

นั้น ๆ จะได้รับผลลัพธ์ที่ต้องการเสมอไปหากอาจมีตัวแปรอื่นมาแทรก (Elster, 1992, pp. 18-19) โดยที่ในกรณีดังกล่าวนี้อาจเป็นการที่นักโทษไม่สนใจแล้วว่า จะต้องรับโทษหนักเพียงใด ขอเพียงเพื่อให้ปากท้องอยู่รอดก็ยอมทำทุกอย่าง ผลก็คือ แม้ว่ารัฐจะเพิ่มบทลงโทษ (X) จนถึงระดับสูงสุดนั่นคือการประหารชีวิต เพื่อป้องปราม (Deter) การก่ออาชญากรรม (Y) รัฐก็ยังไม่ได้มาซึ่งผลลัพธ์ที่ต้องการ

3.3 ทฤษฎีทางเลือกสาธารณะ: ข้อมูลกับการตัดสินใจของตัวแสดง

ทฤษฎีทางเลือกสาธารณะเป็นอีกหนึ่งตัวอย่างของการสร้างสถาบัน เพื่อในกระบวนการตัดสินใจของตัวแสดง ทฤษฎีทางเลือกสาธารณะได้อธิบายว่า สำหรับตัวแสดงที่มีเหตุมีผล รูปแบบการตัดสินใจในนโยบายสาธารณะอาจเกิดขึ้นได้ 4 รูปแบบ (Ostrom and Ostrom, 1971, pp. 207-210; พิทยา บวรวัฒนา, 2526, หน้า 25-29) ได้แก่

(1) รูปแบบปัจเจกชนมีอิสระในการเลือกสินค้าสาธารณะ (Individualistic Choice) อันเป็นรูปแบบที่ทำให้เกิดปัญหาสินค้าสาธารณะ มีจำนวนน้อยกว่าความต้องการของปัจเจกบุคคลในสังคม (Demand Prevails Supply) ในเวลาเดียวกันอาจมีบางปัจเจกบุคคลที่ไม่ยอมมีส่วนร่วมในการผลิตสินค้าสาธารณะอย่างสมัครใจอันอาจทำให้ทุกคนเสียประโยชน์ได้ (The Tragedy of The Commons) จึงต้องมีการบังคับให้ทุกปัจเจกบุคคลมีหน้าที่รับผิดชอบในการลงทุนผลิตสินค้าสาธารณะ หรือชี้ให้เห็นว่าการร่วมมือกันจะทำให้ทุกปัจเจกบุคคลได้รับผลตอบแทนพิเศษบางประการ

(2) รูปแบบองค์กรระบบราชการ (Bureaucratic Organization) อันเป็นรูปแบบที่มุ่งจะป้องกันปัญหาที่ปัจเจกบุคคลเป็นกาฝาก ด้วยการใช้อำนาจแบบระบบราชการเพื่อจัดระบบการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลให้เป็นแบบลูกน้องเพื่อฟังลูกพี่อย่างเคร่งครัดมิฉะนั้นจะถูกลงโทษ อย่างไรก็ตามการจัดระบบการบริหารแบบราชการอาจนำไปสู่ปัญหาเรื่องประสิทธิภาพขององค์กร เนื่องจากไม่มีการแข่งขัน ปัญหาเรื่องคนในองค์กรทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนตนมากกว่าประโยชน์ส่วนรวมที่ลูกน้องพยายามเอาใจเจ้านายหรือการโกงกินในองค์กร เป็นต้น หรือปัญหาที่ประชาชนจะถูก

มัดมือชกให้ยอมรับสินค้าหรือบริการจากองค์การนั้น ๆ

(3) รูปแบบประชาธิปไตยแบบร่วมใจกัน (The Constitution of Self-Governing Public Enterprises) อันเป็นรูปแบบที่มุ่งแก้ไขปัญหาการเอาเปรียบผู้อื่น (Collective Inaction หรือ The Tragedy of The Commons) จากการจัดระบบในรูปแบบแรก และปัญหาจากระบบราชการในรูปแบบที่สอง โดยเสนอให้ใช้หลัก “ทางเลือกตามรัฐธรรมนูญ” (Constitutional Choice) ที่ปัจเจกบุคคลต่าง ๆ ในสังคมมาร่วมกันจัดตั้งหน่วยงานเพื่อรับผิดชอบในสินค้าและบริการสาธารณะ ตลอดจนมีหลักเกณฑ์ในการตัดสินใจร่วม และมีผู้รับผิดชอบต่อการจัดหาสินค้าสาธารณะนั้น ๆ โดยผ่าน “หลักเสียงข้างมาก” (Majority Vote) เพื่อหาจุดดุลยภาพระหว่างค่าใช้จ่ายที่ปัจเจกบุคคลต้องเสียไปจากผลลัพธ์ของการตัดสินใจที่เบี่ยงเบนไปจากความต้องการของตัวเอง (External Cost) และค่าใช้จ่ายในการตัดสินใจอันได้แก่ ทรัพยากร เวลา และความพยายามที่ใช้ในการตัดสินใจ (Decision-Making Cost) ดังนั้น การปล่อยให้ปัจเจกบุคคลมีอำนาจในการบริหารมากนักเพียงใดจึงขึ้นกับจุดนี้ด้วย ระบบการบริหารแบบครอบครัวवालจึงเป็นเรื่องที่ไม่สมเหตุผล

และ (4) รูปแบบที่ประกอบไปด้วยการจัดองค์การหลายแบบพร้อมกัน (Multi-Organizational Arrangements) โดยให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่มีหน้าที่รับผิดชอบผลิตสินค้าสาธารณะมาอยู่รวมกัน เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา โทรศัพท และแบ่งเขตความรับผิดชอบไปเป็นระดับ เช่น ระดับท้องถิ่น และระดับรัฐ เป็นต้น

ตามที่กล่าวมานี้ ประเด็นหลักของทฤษฎีทางเลือกสาธารณะอยู่ตรงรูปแบบที่ 3 และ 4 ซึ่งให้ความเชื่อมั่นกับตัวแสดงในระดับปัจเจกว่า พวกเขาสามารถตัดสินใจได้อย่างมีเหตุผลเพื่อลดต้นทุนได้อย่างเหมาะสมที่สุด และสามารถจัดการกับปัญหานี้ได้อย่างเหมาะสมมากที่สุด (Optimum Point)

อย่างไรก็ตาม จุดอ่อนของทฤษฎีที่สำคัญ ได้แก่ ประชาชนที่จะตัดสินใจต้องมีข้อมูลอย่างครบถ้วนว่า พวกเขาจะเลือกตัดสินใจอย่างไรเพื่อให้มีเหตุผลมากที่สุด เพราะถึงแม้ว่าทฤษฎีทางเลือกสาธารณะได้มีนัยยะของการสร้าง

“สถาบัน” ขึ้นมา แต่ก็ยังเป็นสถาบันในฐานะข้อจำกัดมากกว่าในฐานะสถาบัน เพื่อสร้างให้เกิดจุดดุลยภาพ ข้อจำกัดที่ว่านี้ได้แก่ การที่ประชาชนจำเป็นต้องมาร่วมมือกันเพื่อป้องกันปัญหาการฝาก ในประเด็นนี้งานของจี เค ชอร์ (G.K. Shaw) ได้อธิบายว่า ทฤษฎี RCT ตั้งอยู่บนสมมติฐานที่เรียกว่า “ความคาดหวังที่มีเหตุมีผล (The Rational Expectation) อันหมายถึง การที่ตัวแสดงทุกตัวถูกคาดหวังให้ใช้ข้อมูลที่เป็นปัจจุบัน (Current) ข้อมูลที่เข้าถึงได้ (Available) และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง (Relevant) ในการวิเคราะห์ทางเลือก มากกว่าการพึ่งพาประสบการณ์ที่ผ่านมาในอดีตเพียงลำพัง อย่างไรก็ตาม การที่ตัวแสดงต่าง ๆ จะได้มาซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์แบบนั้น พวกเขามีต้นทุน (Costly) ซึ่งบางครั้งไม่คุ้มค่าที่จะได้มา ผลก็คือ ตัวแสดงต่าง ๆ จำเป็นต้องตัดสินใจเลือกทางเลือกเท่าที่ข้อมูลเอื้ออำนวย (Shaw, 1984, pp. 47-58) เช่นเดียวกัน เอลสเตอร์ก็ได้พูดถึงต้นทุนที่ไม่คุ้มค่าของการได้มาซึ่งข้อมูลที่สมบูรณ์แบบเช่นกัน (Elster, 1992, p. 15)

ดังนั้น เมื่อเงื่อนไขของทฤษฎีทางเลือกสาธารณะอยู่ที่ความจำเป็นในการเข้าถึงข้อมูลอย่างเพียงพอแล้ว การกำหนดทางเลือกสาธารณะที่จุดที่ดีที่สุด (Optimum) จึงอาจไม่เกิดขึ้นจริง งานของอเล็กซานเดอร์ จอร์จ (Alexander George) ในหนังสือ “Presidential Decision-making In Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice” ได้ชี้ให้เห็นว่า การตัดสินใจของประธานาธิบดีซึ่งถือเป็นตัวแสดงในระดับปัจเจกบุคคล ไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ หากขาดซึ่งข้อมูลที่มีประสิทธิภาพเพียงพอต่อการตัดสินใจ (George, 1980, p. 10) ข้อเสนอนี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ปัจเจกบุคคลผู้นั้นจะมีความสามารถในการตัดสินใจ มีความสามารถในการจัดลำดับความสำคัญของทางเลือกสาธารณะ หรือมีความสามารถในการวางแผนการบริหารอย่างเป็นระบบเพียงใด แต่หากขาดซึ่งข้อมูลเพียงพอต่อการบริหารและการตัดสินใจแล้ว บุคคลผู้นั้นก็ไม่สามารถเลือกทางเลือก หรือจัดลำดับความสำคัญของทางเลือกได้อย่างถูกต้องได้

สำหรับประเด็นเรื่องความบกพร่องของข้อมูลข่าวสารนี้ ตัวแบบที่เรียกว่า “อัลเลียสพาราโดกซ์” (The Allais Paradox) สามารถสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกทางเลือกของตัวแสดงได้ กล่าวคือ การนำเสนอชุดของ

ข้อมูลหรือตัวเลขเพื่อการตัดสินใจที่ต่างกัน แม้ว่าชุดข้อมูลทุกชุดเป็นข้อเท็จจริง (Fact) แต่หากเป็นการนำเสนอคนละด้านแล้วย่อมมีผลต่อการตัดสินใจในชีวิตประจำวันอย่างมาก ตัวแบบดังกล่าวนี้ได้เสนอข้อมูลที่ต่างกัน 2 ชุด เพื่อให้คนใช้เลือกว่า พวกเขาจะเลือกผ่าตัดหรือฉายรังสีเพื่อรักษาโรค ผลที่ได้คือชุดของข้อมูลเดียวกันแต่มีการนำเสนอข้อมูลคนละด้าน ย่อมมีผลอย่างมากต่อการตัดสินใจของคน คนใช้ที่เห็นว่าการฉายรังสีรักษาหายมากกว่าการผ่าตัดในตอนแรก แต่เมื่อดูข้อมูลอีกชุดหนึ่ง พบว่าการฉายรังสีมีโอกาสเสียชีวิตมากกว่าการผ่าตัดในภายหลัง ก็จะเปลี่ยนใจเลือกใช้วิธีการผ่าตัดแทน (Heap, 1999, p. 40) ในกรณีดังกล่าวนี้เมื่อข้อมูลข่าวสารไม่ครบถ้วน จึงนำไปสู่สภาวะแห่งความไม่แน่นอน (Uncertainty) ซึ่งเอลสเตอร์เห็นว่าภายใต้สภาวะเช่นนี้ ทฤษฎี RCT อาจไม่สามารถช่วยอธิบายหรือทำนายอะไรได้เลย ซึ่งถือเป็นข้อจำกัดที่สำคัญอย่างยิ่ง (Elster, 1986, p. 6)

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

บทความชิ้นนี้เริ่มต้นด้วยการอธิบายถึงทฤษฎี RCT พอสัจเขปและเข้าสู่บทวิพากษ์ทั้งการวิพากษ์ตัวทฤษฎี และการวิพากษ์ทฤษฎีอื่น ๆ ที่ใช้ฐานคิดของ RCT ทั้งหมดล้วนแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดของการใช้ RCT ได้เป็นอย่างดี ตามที่ปรากฏในบทความชิ้นนี้ ทฤษฎี RCT เป็นทฤษฎีสำคัญที่นักสังคมศาสตร์ต้องศึกษาและทำความเข้าใจ เนื่องจากเป็นทฤษฎีกระแสหลักที่สามารถใช้ต่อยอดในทฤษฎีอื่น ๆ ได้ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎี RCT ยังคงมีข้อจำกัดมากมาย ดังเช่นที่ สไนเดลได้เสนอว่า ทฤษฎี RCT เป็นทฤษฎีที่ควรนำมาใช้ในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแต่เป็นเพียงบางส่วนของความสัมพันธ์เท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมด (Snidel, 2002, p. 80) นักวิชาการในสำนักคอนสตรัคติวิซึ่มมักโจมตี RCT ว่าเป็นทฤษฎีที่หมกมุ่นกับการใช้กลยุทธ์แบบนิรนัย (Deductive) คือการสร้างสมมติฐานว่า ตัวแสดงทุกตัวต่างมีเหตุมีผลในการรักษาและแสวงหาผลประโยชน์ของตนอยู่เสมอ ในขณะที่นักวิชาการฝ่าย RCT มักโต้แย้งว่า สำนักคอนสตรัคติวิซึ่มมีจุดอ่อนตรงที่ไม่สามารถหารูปแบบพฤติกรรม (Pattern of Actions) ที่แน่นอนของตัวแสดงได้ (Fearon and Wendt, 2002, p. 59) วิวาทะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นว่า ทุกทฤษฎีย่อมมีข้อจำกัดในตัวเองเสมอ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเราจะได้พูดถึงข้อจำกัดของ RCT ในหลายประเด็น แต่เราต้องยอมรับถึงคุณูปการในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างมีเหตุมีผล และต้องเข้าใจว่าไม่มีทฤษฎีใดจะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมศาสตร์ได้อย่างสมบูรณ์ทั้งหมด ในฐานะนักสังคมศาสตร์ ผู้ศึกษาควรเสนอทางออกให้แก่ทฤษฎี RCT เพื่อการพัฒนาองค์ความรู้ต่อไป สโนเดลเรียกว่าเป็นการเสริมความยืดหยุ่นให้แก่ตัวทฤษฎี (Softening) (Snidel, 2002, p. 77) ด้วยเหตุนี้ ควบคู่กับกระบวนการกำหนดให้ตัวแสดงมีเหตุมีผลแบบมีข้อจำกัด (Bounded Rationality) และการรักษาความพึงพอใจ (Satisficing) แล้ว ผู้ศึกษาทฤษฎีในปัจจุบันยังสามารถเสริมความยืดหยุ่นให้แก่ทฤษฎี RCT ด้วยการเลือกที่จะละเลย (Rational Ignorance) เนื่องจากเป็นทางเลือกที่คุ้มกว่าการพิจารณาทางเลือกแล้วกระทำเสมอไป

นอกจากนี้ เพื่อให้ทฤษฎี RCT เป็นทฤษฎีที่ได้รับการยอมรับมากขึ้นแล้ว ผู้ศึกษาควรนำทฤษฎีมาอธิบายประเด็นปัญหาหรือตอบโจทย์ในด้านปัญหาสังคมอย่างจริงจัง โดยเฉพาะการวิเคราะห์ถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของจิตใจมนุษย์ สำหรับประเด็นเรื่องความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมนั้น งานของ ฮูบ พิลิกแก และ โรเบิร์ต ฟาน เดอเวิน (Huib Pellikann and Robert J. van der Veen) ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่น่าสนใจในการนำเอาทฤษฎี RCT มาใช้ในการวิเคราะห์ถึงการออกแบบตัวนโยบายและการตัดสินใจของตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมเช่น การสำรวจว่าในครัวเรือนหนึ่ง ๆ จะมีวิธีการกำจัดขยะเคมีอย่างไร ระหว่างการทิ้งตามปกติและการกำจัดอย่างถูกวิธี เพื่อศึกษาถึงข้อจำกัดและแนวโน้มว่า จะมีวิธีการใดให้ตัวแสดงต่าง ๆ ยอมรับร่วมกันทำเพื่อส่วนรวมได้มากที่สุด (Pellikann and van der Veen, 2002, pp. 84-100) หรือในประเด็นที่เกี่ยวกับศีลธรรมนั้น ทฤษฎี RCT ควรพัฒนาทฤษฎีให้รวมเอาประเด็นทางด้านศีลธรรมเป็นเงื่อนไขหนึ่งของการตัดสินใจ หรือการเลือกที่มีเหตุมีผลตามที่ปรากฏในงานของลอว์เรนซ์ ยัง (Lawrence A. Young) ด้วย¹¹

¹¹ โปรดดู Young, Lawrence A. (ed.). (1997). *Rational Choice Theory and Religion: Summary and Assessment*. London: Routledge.

บรรณานุกรม

- คมชัดลึก. (2552, 14 มีนาคม). "พลิกแก้ผิดติดง: 'แม่ช้อย' ตำนานแชร์ 4 พันล้าน". วันที่ค้นข้อมูล 6 เมษายน 2556, เข้าถึงได้จาก <http://www.komchadluek.net/detail/20090314/5243.html>.
- ผู้จัดการออนไลน์. (2549, 5 เมษายน). "ลึกลับใจกับ รศ.ดร. ไชยันต์ ไชยพร จักบัตรเลือกตั้ง-ต้านระบอบทักษิณ". วันที่ค้นข้อมูล 6 เมษายน 2556, เข้าถึงได้จาก <http://www.manager.co.th/daily/ViewNews.aspx?NewsID=9490000045515>.
- พิทยา บวรวัฒนา. (2526). **รัฐประศาสนศาสตร์: ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา (ค.ศ. 1970-ค.ศ. 1980)**. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Arrow, K. (1963). **Social Choice and Individual Values**. Second edition. Wiley: New York.
- Becker, G. (1986). "The Economic Approach to Human Behavior". In Jon Elster (ed.), **Rational Choice**. Oxford: Basil Blackwell.
- Bentham, J. (1994). "Punishment and Utility". In Jeffrie G. Murphy (ed.). **Punishment and Rehabilitation**. Third edition. California: Wadsworth Publishing.
- Block, Eugene B. (1983). **When Men Play God: The Fallacy of Capital Punishment**. San Francisco: Cragmont Publications.
- Chaipinit, C. and Vira Somboon. (2011). "Human Security in Intellectual Property Rights: A Case Study of Thailand's Patent Policy". In *Journal of Politics, Administrations, and Law*. 3 (2) May-August, pp. 47-95.
- Darrow, C. (1960). "A Comment on Capital Punishment". In John Laurence (ed.). **A History of Capital Punishment**. New York: The Citadel Press.
- Davidson, D. (1982). "Rational Animals". In *Dialectica*. 36(1982), pp. 317-327.
- Durkheim, E. (1984). **The Division of Labour in Society**. London: Macmillan.
- Elster, J. (1986). "Introduction", In Jon Elster (ed.). **Rational Choice**. Oxford: Basil Blackwell.

- _____. (1991). **Nuts and Bolts: For the Social Sciences**. Cambridge: Cambridge University Press.
- _____. (1992). **Solomonic Judgement: Studies in the Limitations of Rationality**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fearon, J. and Alexander Wendt. (2002). "Rationalism v. Constructivism: A Skeptical View". In Carlsnaes, W., Thomas Risse, and Beth A. Simmons (eds.). **Handbook of International Relations**. London: SAGE.
- Frieden, Jeffrey A. (1999). "Actors and Preferences in International Relations". In Lake, David A. and Robert Powell (Eds.). **Strategic Choice and International Relations**. Princeton: Princeton University Press.
- George, A. (1980). **Presidential Decisionmaking In Foreign Policy: The Effective Use of Information and Advice**. Colorado: Westview Press.
- Harsanyi, John C. (1986). "Advances in Understanding Rational Behavior". In Elster, J. (ed.). **Rational Choice**. Oxford: Basil Blackwell.
- Heap, S. Hargreaves. (et al.). (1999). **The Theory of Choice: A Critical Guide**. Oxford: Blackwell.
- Hodgkinson, P. (2003). "Capital Punishment: Improve It or Remove It ?". In Hodgkinson, P. and William A. Schabas (eds.). **Capital Punishment: Strategies for Abolition**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Keel, R. (2005). "**Rational Choice and Deterrence Theory**". Retrieved April 5, 2016, from <http://www.umsl.edu/~rkeel/200/ratchoc.html>.
- Lake, David A., and Robert Powell. (1999). "International Relations: A Strategic-Choice Approach". In Lake, David A., and Robert Powell (eds.). **Strategic Choice and International Relations**. Princeton: Princeton University Press.
- MacDonald, Paul K. (2003). "Useful Fiction or Miracle Maker: The Competing Epistemological Foundations of Rational Choice". In **American Political Science Review**. 97(November 2003), pp. 551-565.

- Mesquita, B. Bueno de, and Morrow J. (1999). "Sorting through the Wealth of Notions". In *International Security*. 24(1999), pp. 56-73.
- Olsen, M. (1965). *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ostrom, V. and Elinor Ostrom. (1971). "Public Choice: A Different Approach to the Study of Public Administration". In *Public Administration Review*, (March-April 1971), pp. 203-216.
- Parsons, T. (1937). *The Structure of Social Action*. New York: McGraw-Hill.
- Pellikann, H. and Robert J. van der Veen. (2002). *Environmental Dilemmas and Policy Design*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Powell, R. (1999). "The Modeling Enterprise and Security Studies". In *International Security*, 24(1999), pp. 96-106.
- Scott, John. 2000. "Rational Choice Theory". In Browning, G., A. Halcli, and F. Webster (eds.). *Understanding Contemporary Society: Theories of The Present*. London: Sage.
- Shaw, G.K. (1984). *Rational Expectations: An Elementary Exposition*. Sussex: Wheatsheaf Books.
- Snidel, D. (2002). "Rational Choice and International Relations". In Carlsnaes, W., Thomas Risse, and Beth A. Simmons (eds.). *Handbook of International Relations*. London: SAGE.
- Stigler, George J., and Gary S. Becker. (1977). "De Gustibus Non Est Disputandum". In *American Economic Review*, 67(1977), pp. 76-90.
- Walt, Stephen M. (1999). "Rigor or Rigor Mortis?: Ratioanl Choice and Security Studies". In *International Security*. 4(Spring 1999), pp. 5-48.
- Yetiv, Steve A. (2004). *Explaining Foreign Policy: U.S. Decision-Making and the Persian Gulf War*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Young, Lawrence A. (ed.). (1997). *Rational Choice Theory and Religion: Summary and Assessment*. London: Routledge.